МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

магістра

на тему **«ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ З СИСТЕМНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0163-з
спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
освітньої програми «Логопедія»
Д.О. Чуб

Керівник: доктор педагогічних наук; професор;
професор кафедри соціальної педагогіки та
спеціальної освіти І. В. Татьянчикова

Рецензент _____
_____

Запоріжжя

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 016 «Спеціальна освіта»
Освітньо-професійна програма «Логопедія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____»_____2024 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Чуб Дар'ї Олександрівні

1. Тема роботи: «Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення»
керівник роботи Татьянчикова І. В. док. пед. н., професор
затверджена наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи: 11.11.2024

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) визначити сутність поняття «комунікативно-мовленнєва компетентність»; окреслити особливості системного недорозвинення мовлення у молоді; ознайомитись з традиційними та інноваційними підходами до логокорекційної роботи з молоддю з системним недорозвиненням мовлення; визначити роль міждисциплінарного підходу до формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення; розробити практичні рекомендації для педагогів і логопедів щодо формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення.

5. Перелік графічного матеріалу: відсутній

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Татьянчикова І.В.		
Розділ 1	Татьянчикова І.В.		
Розділ 2	Татьянчикова І.В.		
Висновки	Татьянчикова І.В.		

7. Дата видачі завдання: _____

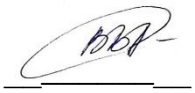
КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Робота над першим розділом	грудень-квітень	виконано
4	Робота над другим розділом	травень-серпень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Чуб Д. О.

Керівник роботи _____ Татьянчикова І. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер ____ Апухтіна В. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 63 с., 45 джерел.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати зміст, форми та методи формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення.

Об’єкт дослідження: процес формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, що висвітлює питання комунікативно-мовленнєвої компетентності та системного недорозвинення мовлення; порівняльний аналіз різних наукових теорій та методик формування компетентності; синтез та узагальнення отриманих даних для формулювання цілісного уявлення про комунікативно-мовленнєву компетентність, її структуру та способи формування; класифікація та систематизація інформації.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні наукових знань про процес формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення.

Практичне значення цієї роботи полягає у розробці конкретних рекомендацій та методичних підходів для педагогів, логопедів та психологів, які працюють з молоддю з системним недорозвиненням мовлення.

Галузь використання: установи соціального захисту, громадські організації, заклади освіти.

ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ, КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, МОЛОДЬ, СИСТЕМНЕ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ, ЛОГОПЕДІЯ

SUMMARY

Chub D. Developing Communicative and Speech Competence in Youth with Systemic Speech Underdevelopment. Zaporizhzhia, 2024. 68 p.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (45 items, 6 of them in a foreign language). The qualification work volume is 68 pages long, 55 of them – main text.

The relevance of the thesis topic is driven by the increasing need for the socialization and integration of youth with speech disorders into modern society. Communicative and speech competence is an essential component of successful interaction, facilitating educational and professional adaptation, emotional well-being, and personal self-realization.

The aim of the study is to theoretically substantiate the content, forms, and methods for developing communicative and speech competence in youth with systemic speech underdevelopment.

The research object – the process of developing communicative and speech competence in youth with systemic speech underdevelopment.

The research subject – the content, forms, and methods of developing communicative and speech competence in youth with systemic speech underdevelopment.

The tasks of the qualification work:

1) to define the concept of «communicative and speech competence»;
2) to outline the characteristics of systemic speech underdevelopment in youth;
3) to explore traditional and innovative approaches to speech correctional work with youth experiencing systemic speech underdevelopment;
4) to identify the role of an interdisciplinary approach in developing communicative and speech competence in youth with systemic speech underdevelopment;
5) to develop practical recommendations for educators and speech therapists

regarding the development of communicative and speech competence in youth with systemic speech underdevelopment.

The section 1 «Theoretical Foundations for Developing Communicative and Speech Competence in Youth with Systemic Speech Underdevelopment» defines the concept and structure of communicative and speech competence are defined; the term "systemic speech underdevelopment" is explored, along with its types and characteristics; the impact of systemic speech underdevelopment on communicative and speech competence in youth is outlined.

The section 2 «Methodological Approaches to Developing Communicative and Speech Competence in Youth with Systemic Speech Underdevelopment» presents the methodological foundations of correctional work for developing communicative and speech competence. It identifies methods and techniques for developing communication skills in youth with systemic speech underdevelopment and substantiates a comprehensive approach to working with this population.

The research results can be applied in the work of social service institutions, public organizations, and educational institutions.

Keywords: speech disorders, communicative and speech competence, youth, systemic speech underdevelopment, speech therapy.

ЗМІСТ

Вступ…… 8
Розділ 1. Теоретичні основи формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді із системним недорозвиненням мовлення …… 11
1.1. Поняття та структура комунікативно-мовленнєвої компетентності … 11
1.2. Системне недорозвинення мовлення: поняття, види та особливості ….. 19
1.3. Вплив системного недорозвинення мовлення на комунікативно-мовленнєву компетентність молоді ……. 26
Розділ 2. Методичні підходи до формування комунікативно-мовленнєвої компетентності у молоді з системним недорозвиненням мовлення …… 31
2.1. Методичні основи корекційної роботи з формування комунікативно-мовленнєвої компетентності ……. 31
2.2. Методи та прийоми розвитку комунікативних навичок у молоді з СНМ 42
2.3. Комплексний підхід у роботі з молоддю з СНМ: роль педагогів, логопедів та психологів ……. 52
Висновки……. 61
Список використаних джерел …….. 63

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи обумовлена зростанням потреби у соціалізації та інтеграції молоді з мовленнєвими порушеннями у сучасне суспільство. Комунікативно-мовленнєва компетентність є важливою складовою успішної взаємодії, що сприяє навчальній та професійній адаптації, емоційному добробуту та самореалізації особистості.

Системне недорозвинення мовлення обмежує можливості молодих людей ефективно спілкуватися, оскільки зачіпає не лише мовленнєву, а й когнітивну та емоційно-соціальну сфери. В умовах сучасного ринку праці, що висуває високі вимоги до комунікаційних навичок, зростає значення корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на подолання мовленнєвих труднощів. Актуальним є дослідження ефективних методик і засобів для розвитку мовленнєвих і комунікативних навичок у молоді з системним недорозвиненням мовлення, що забезпечує їхню повноцінну участь у суспільному житті. Врахування цієї актуальності під час розробки та впровадження інноваційних підходів у логопедичній роботі з такою категорією молоді сприяє забезпеченню рівних можливостей для соціального та професійного зростання.

Сучасні дослідження вказують на зростання чисельності молоді з порушеннями мовлення, що свідчить про необхідність посиленої уваги до цієї проблеми з боку фахівців у галузі логопедії та корекційної педагогіки. Недостатній розвиток комунікативно-мовленнєвої компетентності обмежує можливості таких осіб у навчанні, побудові міжособистісних відносин та адаптації до швидкозмінних умов сучасного світу. Вивчення проблеми та розробка нових підходів до формування мовленнєвої компетентності є актуальними не лише на рівні індивідуального розвитку, а й для забезпечення загальної доступності якісної освіти й рівних соціальних можливостей для кожного.

Питаннями формування комунікативно-мовленнєвої компетентності осіб

різних категорій займалися відомі вітчизняні та зарубіжні вчені. Так, Г. Вигівська, Н. Соняк, І. Баранець, Л. Мамчур, Л. Мелешко досліджували проблеми формування мовленнєвої та комунікативної компетентності у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; Л. Березовська, Т. Костолович, Т. Вороненкова, І. Ковальчук, В. Борисенко вивчали питання формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців різних сфер діяльності; питання формування комунікативно-мовленнєвої компетентності при системному недорозвиненні мовлення у дітей досліджували І. Мартиненко, І. Брушневська, О. Боряк, Т. Ілляшенко та інші. Серед зарубіжних науковців вивчення цього питання висвітлено у роботах M. Vincheh, A. Mirzaei, A. Roohani, E. Kavanagh, J. Whitehouse B. Waller, M. Orap, L. Deal, W. Haas, M. Benlloch, A. Fernández, J. Mérida та інших. Втім, питання формування комунікативно-мовленнєвої компетентності саме у молоді з системним недорозвиненням мовлення у науковій літературі висвітлено недостатньо. Тому, темою нашого дослідження визначено «Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення».

Об’єкт дослідження – процес формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення.

Предмет – зміст, форми та методи формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати зміст, форми та методи формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення.

Завдання:

- визначити сутність поняття «комунікативно-мовленнєва компетентність»;
- окреслити особливості системного недорозвинення мовлення у молоді;
- ознайомитись з традиційними та інноваційними підходами до логокорекційної роботи з молоддю з системним недорозвиненням мовлення;
- визначити роль міждисциплінарного підходу до формування

комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення;

- розробити практичні рекомендації для педагогів і логопедів щодо формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, що висвітлює питання комунікативно-мовленнєвої компетентності та системного недорозвинення мовлення; порівняльний аналіз різних наукових теорій та методик формування комунікативної компетентності; синтез та узагальнення отриманих даних для формулювання цілісного уявлення про комунікативно-мовленнєву компетентність, її структуру та способи формування; класифікація та систематизація інформації; моделювання процесу формування комунікативно-мовленнєвої компетентності, створення теоретичної моделі програми впливу певних методів та вправ на мовленнєвий розвиток молоді з системним недорозвиненням мовлення.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ ІЗ СИСТЕМНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

1.1 Поняття та структура комунікативно-мовленнєвої компетентності

Для нашого дослідження важливим є визначення сутності ключового поняття дослідження, а саме «комунікативно-мовленнєва компетентність». В сучасній науковій літературі це поняття розглядається як інтегральна характеристика особистості, що включає здатність до ефективного вербального і невербального спілкування в різних соціальних ситуаціях. Вона охоплює низку взаємопов'язаних компонентів, зокрема мовленнєвий, когнітивний, соціальний та емоційний, що дозволяють особистості адекватно виражати свої думки, розуміти інших, будувати діалог та адаптуватися до співрозмовника [2; 4; 8 та ін.].

Розглянемо різні підходи до визначення комунікативно-мовленнєвої компетентності в науковій літературі. Так, О. Колодич [17], в межах лінгвістичного підходу, комунікативно-мовленнєву компетентність розглядає як сукупність знань і навичок, що дають можливість користуватися мовою згідно з граматичними, лексичними, фонетичними нормами, а також формулювати думки у зрозумілій для інших формі. Вона включає вміння коректно обирати мовні засоби для комунікації відповідно до ситуації, стилю мовлення та особливостей співрозмовника.

Лінгвістичний підхід до визначення комунікативно-мовленнєвої компетентності зосереджується на тому, як мовні знання та вміння забезпечують адекватне спілкування в різних ситуаціях. У межах цього підходу комунікативно-мовленнєва компетентність включає знання мовної системи (граматики, лексики, фонетики) і вміння ефективно використовувати ці знання

для побудови зрозумілих та правильних висловлювань, що відповідають конкретним комунікативним цілям.

Описуючи основні компоненти комунікативно-мовленнєвої компетентності в лінгвістичному підході, В. Крикун [19] зазначає такі:

- граматична компетентність – охоплює знання синтаксису, морфології, орфографії, що дозволяють формулювати речення правильно з точки зору граматики. Це знання про структуру речень і способи комбінування слів для створення осмислених висловлювань. Людина з високим рівнем граматичної компетентності вміє будувати речення різних типів і модифікувати їх залежно від ситуації, уникаючи граматичних помилок;
- лексична компетентність включає знання слів, їхніх значень, особливостей використання в різних контекстах, синонімії, антонімії тощо. Це дозволяє не тільки обирати необхідні слова для вираження думок, але й підбирати мовні засоби відповідно до стилю та жанру мовлення, досягати точності й адекватності у висловлюваннях. Володіння синонімами та багатозначністю слів дозволяє уникати тавтологій, урізноманітнювати висловлювання та надавати їм бажаного відтінку;
- фонетична компетентність стосується правильності вимови, інтонації, ритму, наголосу, що створюють зрозуміле та приємне для слухання мовлення. Цей компонент є важливим для забезпечення зрозумілості висловлювань і є основою ефективного слухового сприйняття. Людина з високою фонетичною компетентністю адаптує свою вимову до умов спілкування та співрозмовника, уникає фонетичних помилок, які можуть спотворювати значення слів;
- текстова компетентність – цей аспект компетентності охоплює вміння організовувати висловлювання в зв’язний текст, тобто правильно будувати його структуру (вступ, основна частина, висновок), логічно поєднувати речення, розвивати тему та завершувати висловлювання. Текстова компетентність дозволяє людині створювати як короткі, так і розгорнуті висловлювання, будувати монологи та брати участь у діалогах, обираючи необхідні мовні форми;
- прагматична компетентність забезпечує розуміння та використання

мови залежно від конкретної комунікативної ситуації, тобто врахування мети спілкування, особливостей співрозмовника та контексту. Вона передбачає знання мовних реєстрів, адаптацію стилю мовлення, відповідність висловлювання до соціальних і культурних норм, що робить комунікацію максимально ефективною [19].

Лінгвістичний підхід до комунікативно-мовленнєвої компетентності дозволяє детально зрозуміти, як кожен із компонентів мовної системи працює в реальних умовах спілкування. Він є основою для розробки логопедичних методик, спрямованих на корекцію мовленнєвих порушень, особливо коли мова йде про системне недорозвинення мовлення, де необхідно працювати над усіма лінгвістичними аспектами.

В межах психолого-педагогічного підходу, комунікативно-мовленнєва компетентність трактується як вміння ефективно здійснювати комунікацію, усвідомлювати значення власного мовлення і реагувати на мовлення інших. Сюди включаються навички активного слухання, адаптація до комунікативних потреб співрозмовника та вміння встановлювати та підтримувати міжособистісні зв’язки [7; 8]. Для нашого дослідження саме цей підхід є найбільш цікавим, тому що він фокусується на цілісному розвитку особистості, де комунікативно-мовленнєва компетентність розглядається як результат комплексного розвитку когнітивних, емоційних та соціальних складових, необхідних для повноцінної соціальної взаємодії. Це підвищує адаптаційний потенціал молоді з системним недорозвиненням мовлення, знижуючи ризик соціальної ізоляції та формуючи вміння самореалізації в комунікативній діяльності.

Науковці, зокрема Л. Журавльова [20] виокремлюють такі компоненти комунікативно-мовленнєвої компетентності у психолого-педагогічному підході:

- мотиваційний компонент – підкреслення значення мотивації для успішного формування комунікативно-мовленнєвої компетентності. Мотивація спонукає до активної комунікації, стимулює інтерес до взаємодії з оточенням, підвищує зацікавленість у самовдосконаленні мовленнєвих навичок. Виховання позитивного ставлення до спілкування є ключовим завданням педагогів та

логопедів, оскільки високий рівень мотивації сприяє більш ефективному розвитку мовленнєвих навичок, особливо у молоді з системним недорозвиненням мовлення;

- емоційний компонент – охоплює здатність до емпатії, розуміння емоційного стану співрозмовника, а також уміння передавати власні емоції через мовлення. У психолого-педагогічному підході емоційний компонент розглядається як основа для побудови емоційно забарвлених висловлювань, розвитку здатності до співчуття та чутливості у комунікації, що особливо важливо для молоді з мовленнєвими порушеннями, які часто стикаються з труднощами в емоційному самовираженні;

- когнітивний компонент передбачає знання про правила спілкування, лексичні та граматичні норми, що допомагають будувати логічно послідовні висловлювання. У психолого-педагогічному підході когнітивний компонент розглядається як основа для розуміння мовних повідомлень, розвитку мислення та усвідомлення значень висловлювань. Важливим завданням є також розвиток здатності інтерпретувати невербальні сигнали, зокрема жести, міміку, інтонацію, що допомагає краще розуміти наміри та емоції співрозмовника;

- рефлексивний компонент – включає здатність до самоаналізу та оцінки власної комунікативної поведінки, а також вміння аналізувати і враховувати реакцію співрозмовника. У психолого-педагогічному підході розвиток рефлексії є важливим для формування комунікативної гнучкості та адаптації, що дозволяє людині враховувати помилки у спілкуванні, покращувати свої мовленнєві навички та ефективніше взаємодіяти з іншими;

- соціальний компонент полягає в здатності дотримуватися соціальних та культурних норм спілкування, а також у вмінні адаптувати мовленнєву поведінку відповідно до соціального контексту. У психолого-педагогічному підході соціальний компонент відіграє важливу роль, оскільки ефективне спілкування потребує розуміння соціальних ролей, статусу співрозмовника та культурних відмінностей. Для молоді з мовленнєвими порушеннями цей аспект є особливо значущим, оскільки труднощі в комунікації можуть спричиняти

бар’єри в інтеграції в суспільство;

- поведінковий компонент – охоплює здатність практично реалізовувати комунікативні навички в різних життєвих ситуаціях, тобто застосовувати засвоєні знання та вміння на практиці. Це вміння формувати та висловлювати думки, слухати, підтримувати діалог, вирішувати конфлікти. Психолого-педагогічний підхід наголошує на тому, що для ефективної корекції мовленнєвих порушень важливо розвивати не лише знання, але й реальні навички комунікативної поведінки [14; 20].

У соціальному контексті О. Павленко [18], розглядає комунікативно-мовленнєву компетентність як здатність людини адекватно використовувати мовлення для досягнення комунікативних цілей у соціально прийнятних формах. Вона передбачає знання культурних норм, правил етикету, врахування соціальних ролей та дотримання норм ввічливості. Соціальний підхід до формування комунікативно-мовленнєвої компетентності є важливим для повноцінного соціального розвитку, оскільки навчає молодь з мовленнєвими порушеннями адаптувати свою мовленнєву поведінку до різних ситуацій та соціальних вимог. Це підвищує їхню здатність будувати конструктивні відносини, знижує ризик відчуження та сприяє гармонійному входженню в соціум.

Соціальний підхід передбачає, що комунікативна поведінка повинна відповідати ролі, яку людина виконує в конкретному соціальному контексті, наприклад, в ролі студента, працівника, члена сім’ї. Також важливо враховувати статус співрозмовника (вік, посада, соціальне становище), що впливає на форму звертання, вибір мовних засобів і навіть тональність спілкування. Для молоді з мовленнєвими порушеннями важливо навчитися розпізнавати та розуміти ці ролі, що підвищує адаптивність їхнього мовлення [15].

Також у соціальному підході значне місце займає знання та дотримання мовленнєвих і поведінкових норм, прийнятих у певній культурі чи соціальній групі. Це охоплює знання правил ввічливості, вміння висловлювати повагу, уникати образливих висловлювань. Наприклад, у різних культурах існують

відмінності в правилах звертання до старших, норм привітання або вибачень. Формування такої компетентності у молоді з системним недорозвиненням мовлення допомагає уникнути непорозумінь і покращує їхнє соціальне прийняття в суспільстві. Соціальний підхід підкреслює необхідність адаптації мовленнєвої поведінки залежно від ситуації: формальне спілкування потребує більш стриманого стилю та офіційної лексики, тоді як у неформальній обстановці допустимі більше свободи та емоційності у висловлюваннях. Здатність змінювати стиль спілкування залежно від ситуації та співрозмовника вважається важливою навичкою для інтеграції у різні соціальні групи. Навчання такої гнучкості особливо корисне для молоді з мовленнєвими порушеннями, оскільки воно сприяє зниженню рівня тривожності в соціальних ситуаціях і підвищенню впевненості у собі [13].

Окрім того, у соціальному підході значна увага приділяється невербальним аспектам спілкування: міміці, жестам, мовленнєвим паузам. Вміння розпізнавати і правильно інтерпретувати ці сигнали допомагає точніше розуміти наміри та емоції співрозмовника, особливо якщо є труднощі у словесному вираженні думок. Невербальні навички також важливі для молоді з мовленнєвими порушеннями, оскільки вони дозволяють доповнювати і компенсувати вербальні труднощі, забезпечуючи більш повноцінне спілкування. Цей підхід також спрямований на розвиток навичок, що сприяють конструктивній взаємодії в різних ситуаціях, зокрема вміння висловлювати свою точку зору та аргументувати її, зберігати толерантність, уникати конфліктів або ефективно їх розв’язувати. Здатність брати участь у дискусіях, конструктивно реагувати на критику та дотримуватися норм поведінки допомагає молоді з мовленнєвими порушеннями краще інтегруватися в суспільство та будувати тривалі соціальні зв’язки.

Як зазначають дослідники, у соціальному підході велике значення має здатність інтегруватися в різні соціальні групи, долати комунікативні бар’єри та знаходити підтримку серед однолітків або колективів. Особливо важливо навчити молодь з мовленнєвими порушеннями шукати підтримку і бути

активними учасниками групових взаємодій. Така соціальна компетентність допомагає уникнути ізоляції, розвивати почуття приналежності до спільноти та отримувати позитивний досвід спілкування [15].

Складно переоцінити значення комунікативно-мовленнєвої компетентності для молоді з порушеннями мовленнєвого розвитку, зокрема з системним недорозвиненням мовлення. Комунікативно-мовленнєва компетентність є ключовою складовою особистісного розвитку та соціальної адаптації молоді, оскільки вона забезпечує здатність ефективно взаємодіяти з оточенням, будувати соціальні зв'язки, реалізовувати свої потреби та досягати поставлених цілей. Так, В. Дяченко [21], зазначає, що комунікативно-мовленнєва компетентність дозволяє молодим людям вільно виражати свої думки, емоції, ідеї, що сприяє розвитку впевненості у собі та особистісній самореалізації. Здатність до зрозумілого та коректного самовираження допомагає молоді відчувати психологічний комфорт і зменшує рівень тривожності, оскільки забезпечує їм інструменти для уникнення непорозумінь та соціальної ізоляції.

Комунікативно-мовленнєва компетентність є основою для побудови та підтримки міжособистісних відносин, оскільки вона передбачає вміння слухати, розуміти інших, реагувати на їхні потреби та встановлювати емоційні зв'язки. Ефективна комунікація сприяє взаєморозумінню, довірі, що є критично важливим для формування позитивних соціальних стосунків та мереж підтримки серед друзів, однолітків, членів сім'ї [9].

Крім того, комунікативно-мовленнєва компетентність допомагає молоді адаптуватися до різних колективів, таких як групи в навчальних закладах, робочі колективи чи інші соціальні об'єднання. Завдяки вмінню зрозуміло висловлюватися та конструктивно реагувати на інших, молодь може стати активним членом колективу, взаємодіяти з групою та забезпечувати себе підтримкою в соціальному середовищі. Уміння ефективно комунікувати є ключовою навичкою для успішного навчання та професійного розвитку. Комунікативно-мовленнєва компетентність допомагає молоді активно брати участь у навчальному процесі, висловлювати власні ідеї, ставити запитання, а

також взаємодіяти з викладачами та однокурсниками. У майбутньому це сприяє успішній адаптації на робочому місці, де ефективна комунікація є необхідною для виконання професійних обов'язків, участі в командних проєктах та побудови ділових стосунків [10].

На думку науковців І. Брушневської, О. Боряк [9; 10], комунікативно-мовленнєва компетентність сприяє соціальній адаптації, оскільки вона включає здатність розуміти та дотримуватися соціальних та культурних норм і правил спілкування. Це особливо важливо в сучасному світі, де молодь стикається з різноманітністю культурних і соціальних середовищ. Здатність адаптувати свою комунікативну поведінку до різних культурних контекстів допомагає молоді уникати конфліктів, зберігати доброзичливі відносини та бути більш гнучкими в соціальних взаємодіях.

Здатність до ефективної комунікації допомагає молоді формувати власну позицію, критично осмислювати інформацію, будувати логічні аргументи та захищати свої погляди. Комунікативно-мовленнєва компетентність також передбачає здатність до конструктивного обговорення та прийняття різних точок зору, що є важливим для формування соціальної відповідальності та активної громадянської позиції.

Таким чином, комунікативно-мовленнєва компетентність є необхідною для формування гармонійної особистості, що здатна повноцінно адаптуватися в суспільстві, розвивати та підтримувати соціальні зв'язки, реалізовувати професійні амбіції та активно брати участь у житті соціуму. Вона забезпечує молоді інструменти для подолання бар'єрів у комунікації, підвищує їхню самооцінку та сприяє всебічному розвитку в сучасному світі.

1.2 Системне недорозвинення мовлення: поняття, види та особливості

Для подальшого дослідження необхідним є визначення сутності поняття «системне недорозвинення мовлення» (СНМ). У самому загальному вигляді СНМ визначають як комплексне мовленнєве порушення, яке характеризується порушенням усіх компонентів мовленнєвої системи: фонетики, лексики, граматики та зв'язного мовлення. СНМ виникає внаслідок різних біологічних і психоневрологічних факторів, таких як органічні ураження головного мозку, затримка психічного розвитку, генетичні або перинатальні порушення. Як правило, СНМ діагностується в осіб з ментальними порушеннями, в осіб з порушеннями інтелектуального розвитку.

Як зазначає О. Боряк [22], визначення структури мовленнєвого порушення при порушеннях інтелекту є однією з найбільш складних проблем у логопедії. Це пов'язано з тим, що дане мовленнєве порушення має широкий спектр характеристик: морфо-функціональні, психоневрологічні, лінгвістичні, соціальні тощо. Відомо, що мовлення, як психічна функція людини, має складну психологічну структуру та багатовимірну мозкову організацію, будучи залученим до різних форм психічної діяльності. Як комунікативний засіб, воно стосується психології особистості; як поведінковий акт, вивчається у межах психології поведінки. Оскільки мовлення є засобом отримання знань та формою їх концептуалізації, воно має безпосередній зв'язок із психологією пізнання та когнітивною психологією. У ролі засобу реалізації мови мовлення є предметом лінгвістики та психолінгвістики. Це, безсумнівно, свідчить про багаторівневу складність мовленнєвої діяльності, адже її дослідження охоплює фізіологічні, психологічні, логопедичні, лінгвістичні, психолінгвістичні та нейрофізіологічні аспекти.

Механізми мовленнєвого недорозвинення залишаються найменш дослідженою сферою логопедичної науки. За даними О. Літвінової [23], мовленнєве недорозвинення у дітей є складним комплексом дизонтогенетичних проявів, що охоплює порушення як мовленнєвих, так і немовленнєвих психічних

функцій. Це призводить до дисбалансу між наявними лінгво-патологічними синдромами та когнітивними порушеннями, які впливають один на одного під час психічного розвитку дитини, викликаючи додаткову вторинну психопатологічну симптоматику та посилюючи первинні порушення.

У патолінгвістичній літературі досі обговорюється питання, чи є недорозвинення мовлення результатом його незрілості або патологічного розвитку [22]. Отже, користуючись визначенням О. Боряк, під системним недорозвиненням мовлення розуміємо порушення, що одночасно характеризуються незрілістю навичок говоріння та сприймання мовленнєвої інформації.

За свідченнями науковців та практиків, СНМ зазвичай проявляється у вигляді обмеженого словникового запасу, порушень звуковимови, труднощів з побудовою речень та зв’язного висловлювання, що суттєво ускладнює процес комунікації і соціальної адаптації. У логопедії СНМ класифікується за різними рівнями — від глибокого до менш вираженого недорозвинення, що вимагає диференційованих підходів до корекції. Як логопедична категорія, СНМ охоплює всебічний підхід до діагностики та корекційної роботи, що спрямована на розвиток мовленнєвих, когнітивних і комунікативних навичок для покращення мовленнєвої діяльності і адаптації в суспільстві.

Аналіз наукової літератури показав наявність різних поглядів серед дослідників щодо природи і механізмів тяжких мовленнєвих порушень. Ці відмінності особливо помітні у підходах до термінології та класифікації мовленнєвих порушень. Термін «системні порушення мовлення» з’явився у корекційній педагогіці відносно недавно, і, незважаючи на його часте використання, серед фахівців, які вивчають дитяче мовлення, досі немає єдиної узгодженої думки щодо його значення.

На думку Н. Лопатинської [24], у традиційній логопедичній науці термін «системні порушення мовлення» використовується для опису структурно-семантичних порушень, таких як алалія та афазія. Н. Гаврилова [25] пропонує додати до цієї категорії й «складну дислалію», під якою розуміється частковий

недорозвиток усіх аспектів мовлення, що пов’язаний з порушенням нейродинаміки певних відділів кори головного мозку, обумовленим функціональними чи органічними факторами. Алалія та складна дислалія є складними системними порушеннями мовлення, передумови яких можуть бути діагностовані ще в ранньому дитинстві. Науковці визначають системні порушення мовлення як розлади, при яких порушена мовна діяльність як єдина функціональна система разом з її основними компонентами (фонетичним, лексичним, граматичним). Інші вважають, що системні мовленнєві порушення у дітей з нормальним слухом і збереженим інтелектом характеризуються складним розладом мовленнєвої діяльності, що проявляється у порушенні формування всіх компонентів мовленнєвої системи: звукового, складового, граматичного та семантичного [24].

Авторка також наголошує, що останніми роками системні порушення мовлення (СПМ) стали об’єктом досліджень у різних наукових галузях:

- в логопедії СПМ трактуються як порушення експресивного та структурно-семантичного оформлення мовлення, тобто порушення засвоєння мови як знакової системи (алалія) або розпад навичок її використання (афазія);
- в нейропсихології СПМ розглядаються як компонент складних форм психічного дизонтогенезу, що супроводжуються дезінтеграцією сенсорно-перцептивної, когнітивної та афективно-вольової сфер дитини;
- в неврології СПМ виступають симптомом неврологічного синдрому та є результатом порушень у формуванні мозкових структур і взаємодії між корою головного мозку та підкірковими структурами;
- в логопсихології СПМ розглядаються як прояв недосконалості мовної здатності;
- в психолінгвістиці СПМ є своєрідною «аварією» однієї з основних ланок мовленнєвого механізму, що спричиняє загальні порушення мовленнєвих функцій;
- в логопатології СПМ описуються як сукупність психопатологічних симптомів та лінгвопатологічних синдромів на рівні імпресивного

мовлення [24].

Системне порушення мовлення може виступати як самостійна первинна форма мовленнєвої патології та слугувати основним логопедичним діагнозом (наприклад, загальне недорозвинення мовлення, алалія, афазія, дизартрія, ринолалія), а також проявлятися як супутня патологія в умовах аномального розвитку дитини (наприклад, мовленнєві порушення при розумовій відсталості або затримці психічного розвитку). Системне порушення мовлення завжди має органічне походження.

Системне недорозвинення мовлення (СНМ) класифікується з урахуванням розвитку мовленнєвих засобів і особливостей мовленнєвої поведінки. Основні види та їхні особливості включають [24; 25]:

1. За ступенем тяжкості:

- легкі – характеризуються майже сформованим мовленням, з окремими порушеннями у фонетиці, лексичному запасі чи граматиці, що проявляються в складніших мовленнєвих ситуаціях;

- середні – значні порушення у вимові, структурі речень і словниковому запасі, при цьому діти здатні будувати прості речення, але відчувають труднощі з використанням складніших мовних конструкцій;

- важкі – суттєві порушення всіх компонентів мовлення, коли діти використовують обмежений лексичний запас або окремі звуки, не мають сформованого зв’язного мовлення, що значно ускладнює комунікацію та соціальну адаптацію.

2. За локалізацією пошкодженої функції:

- сенсорні порушення з моторним компонентом – переважають сенсорні труднощі, але з порушенням моторики мовлення;

- моторні порушення з сенсорним компонентом – основні труднощі виникають у моторній реалізації мовлення, але з наявністю сенсорних порушень;

- тотальні – охоплюють як сенсорні, так і моторні компоненти, створюючи комплексні проблеми мовленнєвого розвитку;

- парціальні – обмежені порушення, що зачіпають один або кілька

компонентів мовлення, без повного порушення всіх мовленнєвих функцій.

3. За структурою дефекту:

- первинні мовленнєві порушення, що виникають безпосередньо внаслідок ураження мовленнєвих функцій;

- вторинні мовленнєві порушення, що розвиваються як результат інших патологій, наприклад, розумової відсталості чи затримки психічного розвитку;

- змішані – включають ознаки як первинних, так і вторинних порушень мовлення.

4. За ступенем розвитку мовлення:

- відхилені – виникають через затримку темпів розвитку мовлення (дисфазія розвитку), де мовлення розвивається з відхиленням, але не має патологічного характеру;

- патологічні – формуються внаслідок дисгармонії та асинхронії в розвитку окремих підсистем мовленнєвої функціональної системи, таких як семіотична, регулятивна, системи програмування та інтерпретації мовленнєвих актів. Наприклад, афазія розвитку, якій притаманна стійкість симптомів у динаміці.

Як вже зазначалося, системне порушення мовлення завжди має органічне походження. У дітей із СПМ може спостерігатися порушення пізнавальної діяльності. Найчастіше системні мовленнєві порушення у таких дітей проявляються у вигляді наслідків затриманого розвитку, ускладненого низкою неврологічних, психологічних і лінгвістичних симптомів і синдромів. Патогенетичною основою є порушення динамічних зв’язків між нервовими клітинами різних функціональних систем на рівні гностичних, праксичних, мнестичних і інтелектуальних процесів. Це діти із системним порушенням мовлення, які вже опанували мовлення. Неврологічні симптоми у цієї групи дітей включають порушення м’язового тонусу, наявність мимовільних рухів, затримки в моторному розвитку тощо [26].

Також СНМ проявляється як стійке та специфічне мовленнєве порушення, ускладнене дизгенетичним синдромом. Патогенетичний базис

становлять порушення або недорозвинення всіх компонентів мовлення – фонематичного, лексичного, синтаксичного, морфологічного – а також усіх видів мовленнєвої діяльності та форм усного і писемного мовлення. Це переважно особи із системним порушенням мовлення, які не опанували мовлення.

Причини виникнення системного недорозвинення мовлення (СНМ) у дітей та молоді та основні симптоми цього порушення охоплюють як біологічні, так і соціальні чинники, які впливають на формування всіх компонентів мовленнєвої системи. До причин виникнення СНМ відносять:

1. Органічні ураження центральної нервової системи – внутрішньоутробні інфекції, гіпоксія, травми під час пологів або раннього дитинства можуть призвести до пошкодження мозку, що порушує розвиток мовлення. Такі ураження можуть впливати на формування звукової та мовленнєвої обробки інформації.

2. Генетичні фактори. Спадковість і генетичні порушення можуть бути причиною схильності до мовленнєвих та когнітивних відхилень. Наприклад, у деяких випадках є спадковий зв’язок із затримками мовного розвитку або мовленнєвими порушеннями в сім’ї.

3. Перинатальні фактори. Ускладнена вагітність, передчасні пологи або гіпоксія під час пологів можуть викликати пошкодження мозку або затримку психомовленнєвого розвитку, що впливає на подальший розвиток мовленнєвої діяльності.

4. Психоневрологічні порушення. Порушення в нервовій системі, зокрема в корі головного мозку, які відповідають за мовленнєву діяльність, призводять до того, що мовлення розвивається з відхиленнями або не формується повноцінно.

5. Негативні соціальні умови. Недостатня кількість мовленнєвої взаємодії з дорослими, відсутність стимулюючого мовленнєвого середовища або психосоціальні проблеми в сім’ї можуть затримувати розвиток мовлення.

Аналіз наукової літератури дозволив визначити основні симптоми СНМ у

дітей та молоді [22; 23; 24]:

- недорозвиненість словникового запасу. Особи з СНМ зазвичай мають обмежений словниковий запас, що призводить до труднощів у формулюванні думок. Їм важко підібрати слова, зокрема для вираження абстрактних понять, що ускладнює участь у діалогах та побудову зв'язних висловлювань;
- порушення звуковимови. Вимова окремих звуків може бути нечіткою або спотвореною. Діти з СНМ мають труднощі у правильному вимовлянні звуків і звукосполучень, що створює труднощі для розуміння їхнього мовлення;
- складнощі з граматичною структурою мовлення. Особи з СНМ часто неправильно будують речення, допускають помилки в узгодженні слів, мають обмежений арсенал граматичних конструкцій. Вони можуть пропускати слова, використовувати неправильний порядок слів, що порушує логічність висловлювання;
- відсутність зв'язного мовлення. Діти з СНМ не можуть сформулювати повноцінне зв'язне висловлювання, мають труднощі у побудові логічних і послідовних текстів. Вони часто обмежуються короткими фразами або фрагментарними відповідями, що ускладнює їхнє спілкування з іншими;
- порушення сприйняття мовлення. Діти можуть не повністю розуміти звернене до них мовлення, особливо складніші мовленнєві конструкції. Це впливає на їхню здатність до навчання і сприйняття нової інформації;
- поведінкові та емоційні проблеми. Через труднощі в комунікації особи з СНМ часто відчувають соціальну ізоляцію, що призводить до підвищеної тривожності, замкнутості або агресії. У них можуть виникати труднощі з адаптацією в колективі та низька самооцінка.

Окрім того, СНМ значно ускладнює процес комунікації, навчання і соціальної адаптації, оскільки впливає на розвиток мовленнєвих, когнітивних і поведінкових функцій. Діти та молодь із такими порушеннями потребують комплексної логопедичної та психолого-педагогічної підтримки, щоб компенсувати відставання та підвищити здатність до соціальної інтеграції та навчання.

Таким чином, системне недорозвинення мовлення – це комплексне порушення, яке охоплює всі компоненти мовленнєвої системи, включаючи фонетику, лексику, граматику та зв'язне мовлення, і має органічне походження. СНМ виступає важливою логопедичною категорією, оскільки воно значно впливає на комунікативні та когнітивні можливості дітей, ускладнюючи їхню соціалізацію та навчання. Класифікація СНМ здійснюється за ступенем тяжкості (легке, середнє, важке), за характером пошкодженої функції (сенсорні, моторні, тотальні та парціальні порушення), а також за структурою дефекту (первинні, вторинні та змішані) та ступенем розвитку мовлення (відхилене і патологічне). Основними причинами СНМ є органічні ураження мозку, генетичні фактори, ускладнення під час пологів або раннього розвитку, а також психоневрологічні та соціальні фактори, які перешкоджають нормальному мовленнєвому розвитку. Основні симптоми СНМ включають обмежений словниковий запас, спотворення звуковимови, труднощі з граматичною побудовою речень, порушення зв'язного мовлення та труднощі у сприйнятті мовлення, що призводить до труднощів у навчанні та соціальній адаптації. Особи з такими порушеннями потребують комплексної логопедичної та психологічної підтримки для подолання бар'єрів у розвитку мовленнєвих навичок і досягнення більш успішної соціальної інтеграції.

1.3 Вплив системного недорозвинення мовлення на комунікативно-мовленнєву компетентність молоді

Аналіз наукових джерел показав, що системне недорозвинення мовлення має значний вплив на формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді, оскільки воно порушує всі основні аспекти мовленнєвої діяльності – фонетичний, лексичний, граматичний і семантичний. Молодь із СНМ зазвичай має обмежений словниковий запас і труднощі з правильним підбором слів, що ускладнює вираження думок та ідей, а також спричиняє нерозуміння з боку

співрозмовників. Порушення звуковимови призводить до того, що мовлення стає малозрозумілим, а труднощі у граматичній побудові речень створюють перешкоди для логічного і послідовного висловлювання думок. Такі недоліки знижують упевненість у комунікації, спричиняють соціальну ізоляцію, а також обмежують можливості у навчанні та професійній діяльності. Крім того, через ускладнення у сприйнятті мовлення, молодь із СНМ може мати проблеми з розумінням звернених до них повідомлень, особливо у складних комунікативних ситуаціях. Це значно знижує їхню здатність до активного слухання, взаємодії у групових обговореннях та ефективної участі у навчальних процесах, що потребують високого рівня мовленнєвої компетентності.

Як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні І. Баранець [4], вплив тяжких порушень мовлення на формування комунікативної компетентності є визначальним. У дітей із тяжкими порушеннями мовленнєвого розвитку спостерігаються різні форми та ступені порушення комунікативних здібностей, однак загальною особливістю є відсутність мотивації до спілкування, обмежена здатність орієнтуватися в ситуаціях спілкування (лише в присутності дорослого), труднощі з поведінкою, проблеми з налагодженням контактів та підвищена емоційна втомлюваність.

Це потребує систематичного навчання засобів спілкування та навичок їх практичного застосування, оскільки саме спілкування сприяє закріпленню нових комунікативних умінь. Для ефективного розвитку комунікативних навичок дітей із порушеннями мовлення необхідно враховувати специфічні особливості їх комунікативного розвитку, щоб забезпечити розвиток всебічно компетентної особистості через цілеспрямовану логопедичну роботу.

Основними труднощами, що заважають спілкуванню, є відсутність комунікативної мотивації, що зумовлює нерозвиненість їхніх комунікативних здібностей і навичок міжособистісного спілкування, а також загальну комунікативну недостатність. Недостатня мотивація до спілкування, порушення вербальної комунікації, обмежені комунікативні уміння та слабкий розвиток когнітивно-комунікативних здібностей, які є основою адаптації до соціального

середовища, спричиняють комунікативну пасивність. Недостатність комунікативних умінь проявляється під час взаємодії з однолітками та дорослими: діти мають труднощі з ініціюванням розмови, підтриманням діалогу та обговоренням різних тем [4; 7].

Усвідомлення свого мовленнєвого порушення часто призводить до розвитку у дітей негативних рис характеру, підвищеної сором'язливості, замкнутості, невпевненості у собі та мовленнєвого негативізму, що негативно впливає на формування їхньої комунікативної компетентності та адаптацію до соціального середовища. Оскільки потреба в спілкуванні не є вродженою, а розвивається через взаємодію з дорослими, для дітей із тяжкими мовленнєвими порушеннями, характерні суттєві обмеження в засобах мовленнєвого спілкування, часто із дуже обмеженим словниковим запасом або навіть неможливістю повноцінного вербального спілкування.

Що стосується молоді, ситуація ускладнюється й тим, що сензитивний період для подолання, корекції та компенсації системного недорозвинення мовлення вже минув, втім, молодь, поза сумнівом, потребує допомоги. Причому допомоги комплексної – психолого-педагогічної та логопедичної. На жаль, в реальному житті, молодь з СНМ, залишаючи заклади освіти, втрачає «доступ» до таких послуг. За невеликим виключенням, молодь з СНМ, особливо коли йдеться про глибокі порушення – залишається сам на сам зі своїми проблемами. Лише установи соціального захисту та психоневрологічні установи продовжують опікуватися проблемами даної категорії. Втім, як правило, в таких установах йдеться вже не про розвиток, а про догляд, про покращення якості життя через культурно-масові заходи тощо.

Аналіз літератури показав, що СНМ має глибокий вплив на формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді, оскільки порушує мовленнєві, когнітивні та емоційно-вольові аспекти, що необхідні для ефективної комунікації. Як вже зазначалося, СНМ охоплює всі основні компоненти мовленнєвої діяльності – фонетику, лексику, граматику та зв'язне мовлення, через що створює бар'єри у здатності до вираження думок, сприйняття

та взаємодії з іншими. Основні наслідки СНМ для комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді включають обмеження словникового запасу, порушення звуковимови, труднощі з побудовою граматично правильних висловлювань, зниження впевненості у спілкуванні та обмежену соціальну адаптацію.

Молодь із СНМ зазвичай має обмежений активний і пасивний словниковий запас, що ускладнює процес самовираження. Недостатнє володіння лексичними одиницями та обмеження у використанні синонімів, антонімів та абстрактних понять ускладнюють точне передавання думок, що призводить до непорозумінь та зниження ефективності комунікації. Такий дефіцит лексики знижує можливості молоді адаптувати своє мовлення під ситуацію, обирати адекватні мовленнєві засоби для вираження своїх ідей та емоцій [4].

Проблеми зі звуковимовою та фонематичним сприйняттям можуть робити мовлення малозрозумілим для оточуючих. Внаслідок порушень артикуляційної моторики, слабкості мовленнєвих м’язів або труднощів із фонематичним сприйняттям, мовлення стає спотвореним. Це негативно впливає на здатність до участі в діалогах, оскільки співрозмовники часто не можуть повністю зрозуміти сказане, що призводить до соціальної ізоляції та невпевненості в комунікації [7].

Діти та молодь із СНМ мають труднощі з побудовою граматично правильних речень. Це проявляється в порушенні порядку слів, неправильному узгодженні частин мови, недостатньому використанні складних мовленнєвих конструкцій. Молодь із СНМ може бути обмежена у побудові розгорнутих висловлювань і часто користується простими фразами, що робить їхні повідомлення менш інформативними та спрощеними, не завжди зрозумілими в різних соціальних контекстах. Через труднощі з логічною побудовою мовленнєвого висловлювання, діти та молодь із СНМ мають обмежену здатність до побудови послідовних та зв’язних текстів. Їм важко поєднувати речення у зв’язне повідомлення, формувати лінійний виклад подій або думок, що часто призводить до фрагментарності мовлення та переривчастого вираження ідей. Це обмежує їхні можливості у навчанні, дискусіях, групових проєктах та інших видах комунікативної діяльності [5; 11].

Відсутність успіхів у мовленнєвій комунікації нерідко призводить до втрати мотивації до спілкування. Молодь із СНМ може уникати комунікації через страх нерозуміння або насмішок, що сприяє формуванню невпевненості в собі, тривожності, замкнутості. Порушення мовленнєвих навичок може також спричинити мовленнєвий негативізм, коли дитина свідомо відмовляється від комунікації, та підвищену емоційну втомлюваність під час спілкування. Через труднощі у встановленні та підтримці контактів молодь із СНМ відчуває труднощі в інтеграції до колективів. Складнощі у вербальній комунікації знижують можливість брати участь у групових заходах, ефективно взаємодіяти з однолітками та дорослими. Усі ці фактори негативно впливають на процес соціальної адаптації, формування соціальних зв’язків і розвиток соціальних навичок.

Таким чином, системне недорозвинення мовлення накладає серйозні обмеження на розвиток комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді. Це вимагає комплексного корекційного підходу, що включає логопедичні, психологічні та педагогічні заходи для розвитку мовленнєвих і комунікативних навичок, підтримки мотивації до спілкування та соціальної інтеграції молоді з порушеннями мовлення.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МОЛОДІ З СИСТЕМНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

2.1 Методичні основи корекційної роботи з формування комунікативно-мовленнєвої компетентності

Одним із пріоритетних напрямків корекційно-освітньої роботи з молоддю з СНМ має стати розвиток комунікативно-мовленнєвої компетентності. Означене поняття поєднує в собі два аспекти: комунікативний та мовленнєвий. Комунікативна компетентність передбачає знання про орієнтування в різних ситуаціях та вільне володіння вербальними й невербальними засобами спілкування, що дозволяє ефективно втілювати свої наміри в процесі взаємодії в різних комунікативних умовах. Отже, для того щоб виховати соціально адаптовану особистість, у людини повинна бути сформована мовленнєва компетентність [8].

Мовленнєва компетентність включає готовність і здатність особистості адекватно та ситуативно використовувати мовлення в конкретних ситуаціях повсякденного життя (виражати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), застосовуючи як вербальні, зокрема інтонаційні засоби виразності, так і невербальні (міміку, жести, рухи). Таким чином, мовленнєва компетентність – це здатність самостійно, послідовно, логічно, граматично правильно і виразно формулювати зв’язні висловлювання.

Для подальшого дослідження необхідним є визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення. Аналіз наукових джерел дозволив визначити такі критерії та показники [5; 6]:

1. Мотиваційний критерій (оцінює зацікавленість у спілкуванні, готовність

вступати в комунікацію та розуміння важливості взаємодії).

2. Когнітивний критерій (вимірює рівень розуміння мовленнєвих правил, знання мовних одиниць (слова, словосполучення, речення), а також розуміння правил побудови мовлення).

3. Мовленнєво-операційний критерій (оцінює володіння мовними засобами (лексикою, граматикою), вміння висловлювати власні думки, а також розуміння мовленнєвих актів).

4. Соціально-поведінковий критерій (оцінює адаптивність у спілкуванні, здатність підтримувати контакт, дотримання етикету в комунікації та поведінкову реакцію на мовленнєві ситуації).

Показники сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності

Кожен критерій має певні показники.

Мотиваційний критерій (показники: бажання спілкуватися з різними людьми; ініціювання комунікації; інтерес до розширення мовленнєвих можливостей).

Когнітивний критерій (розуміння базових мовних конструкцій, правильне вживання лексичних одиниць, оперування знаннями про структуру мовлення)

Мовленнєво-операційний критерій (використання правильної граматики та синтаксису, вміння будувати логічно послідовні висловлювання, здатність модулювати інтонацію відповідно до емоційного забарвлення).

Соціально-поведінковий критерій (підтримка контакту з партнерами у спілкуванні, дотримання правил мовленнєвого етикету, адекватні невербальні реакції у відповідь на мовлення інших).

По суті, визначення критеріїв та їхніх показників окреслює коло завдань, які необхідно вирішувати для того, щоб підвищити рівень сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з СНМ.

Означені критерії та показники дозволили визначити рівні сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з СНМ – високий, середній, низький.

Високий рівень сформованості передбачає наступне – молодь активно

виявляє інтерес до спілкування, ініціює взаємодію, відкрита до спілкування з різними людьми. Висловлює впевненість у власних мовленнєвих можливостях. Володіє значним словниковим запасом, добре знає мовні конструкції, розуміє та застосовує правила граматики. Здатна до самокорекції під час мовлення. Мовлення чітке, послідовне, структуроване. Молодь використовує інтонацію, адекватну змісту, може передавати емоційні відтінки висловлювань. Легко адаптується у спілкуванні, дотримується норм мовленнєвого етикету, активно використовує невербальні засоби для підтримання комунікації, реагує на поведінку та слова співрозмовника.

Середній рівень сформованості. Молодь демонструє зацікавленість у спілкуванні переважно у знайомих ситуаціях, але для тривалої взаємодії може потребувати підтримки або стимуляції. Ініціація комунікації можлива, але нестабільна. Рівень знань мовних правил обмежений, лексика достатня для спілкування у звичних ситуаціях, але є труднощі у використанні складних мовних конструкцій. Граматичні помилки незначні, загальна суть висловлювань зрозуміла. Висловлювання зазвичай зрозумілі, але інколи потребують уточнення або підтримки. Інтонаційний малюнок іноді не відповідає емоційному контексту. Є обмеження у побудові складних висловлювань. Молодь здатна підтримувати контакт, проте рідко ініціює невербальну комунікацію. Дотримання правил мовленнєвого етикету не завжди стабільне, реакції на поведінку співрозмовника можуть бути запізнілими або обмеженими.

Низький рівень сформованості. Зацікавленість у спілкуванні обмежена або спостерігається лише в окремих випадках (наприклад, зі знайомими людьми). Ініціатива до спілкування майже відсутня, часто потребує зовнішнього стимулювання. Обмежений словниковий запас, значні труднощі у розумінні та використанні мовних правил. Граматичні та синтаксичні помилки численні, що часто призводить до нерозуміння висловлювань. Мовлення уривчасте, інтонаційний малюнок практично відсутній або не відповідає емоційному контексту. Побудова навіть простих висловлювань може викликати значні труднощі. Складнощі з підтримкою контакту, невербальні засоби майже не

використовуються. Дотримання норм етикету мінімальне, реакції на мовленнєві стимули обмежені або неадекватні.

Спираючись на визначені критерії, показники та рівні сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з СНМ, спробуємо дібрати основний діагностичний інструментарій, який дозволить проаналізувати стан сформованості цієї компетентності [4; 8].

Мотиваційний критерій.

1. Анкетування на виявлення мовленнєвих інтересів та готовності до спілкування – спеціально розроблені анкети, де учасники відповідають на питання щодо бажання спілкуватися з іншими людьми, їхнього інтересу до нових мовленнєвих ситуацій, прагнення до комунікації.

2. Методика «Діалог із психологом» - індивідуальне спілкування, в якому фахівець оцінює ініціативність учасника в комунікації, бажання розпочинати бесіду та зацікавленість у спілкуванні.

3. Метод спостереження (іноді буває одним з головних методів при роботі з даною групою) під час виконання завдань у групі спостерігається, як учасник проявляє ініціативу та бажання вступати в комунікацію з іншими людьми.

Когнітивний критерій.

1. Тестування на розуміння мовних конструкцій (лексичних і граматичних) – завдання, де учаснику пропонують вибрати правильну форму слів, продовжити речення або дібрати синоніми й антоніми для аналізу розуміння основ мовної структури.

2. Методика «Заповнення пропусків» - учасник має завершити речення або вибрати відповідні лексичні та граматичні одиниці для побудови правильної структури, що дозволяє оцінити знання мовних правил.

3. «Тест на розуміння тексту» – учасникам дають короткий текст із запитаннями, щоб оцінити розуміння базових мовних конструкцій та структури мовлення.

Мовленнєво-операційний критерій.

1. Методика «Складання розповіді за картинками» - учасник послідовно

описує події на серії картинок, що дозволяє оцінити вміння формулювати логічні та послідовні висловлювання, правильність використання граматики.

2. Читання тексту з подальшою інтонаційною передачею – пропонується текст, який учасник має прочитати з інтонаційним забарвленням відповідно до його змісту. Це дозволяє оцінити здатність модулювати інтонацію відповідно до емоційного контексту.

3. Вправи на побудову речень – учасникам пропонують конструювати речення з окремих слів, що дозволяє оцінити правильність побудови синтаксичних структур.

Соціально-поведінковий критерій.

1. Методика «Рольова гра» - пропонуються різні ситуації, де учасник має підтримувати діалог, дотримуючись правил етикету та контактуючи з іншими. В ході рольових ігор спостерігається, як молодь адаптується до різних соціальних ситуацій.

2. Спостереження за невербальними реакціями – під час бесіди з учасником оцінюються його невербальні реакції (міміка, жести, візуальний контакт), що дозволяє визначити, наскільки адекватно вони відповідають на мовлення інших.

3. Метод «Завершення діалогу» - учасникам пропонують фрази, які вони повинні продовжити відповідно до ситуації, щоб оцінити здатність підтримувати контакт і адекватно завершувати діалог.

Означені методики необхідно використовувати комплексно, із залученням психолога, логопеда. Отримані результати аналізуються та, відповідно до результатів, по кожному критерію учасників діагностичного зрізу можна віднести до певного рівня. Після чого доречно підрахувати середні значення для того, щоб розуміти цілісну картину того, що відбувається в певній групі молодні з СНМ.

Робота з молоддю з СНМ має будуватись на принципах. Аналіз літератури дозволив визначити основні принципи корекційної роботи з молоддю з системним недорозвиненням мовлення [2; 3; 8].

Індивідуальний підхід. Кожен учасник має індивідуальні особливості, які

потрібно враховувати при виборі методів і форм роботи. Важливо пристосовувати завдання та навантаження відповідно до рівня мовленнєвих порушень, вікових особливостей та особистих характеристик молоді.

Системність та послідовність. Корекційна робота має будуватися на основі системного підходу, що передбачає поступове й послідовне формування мовленнєвих умінь та навичок. Важливо забезпечити логічну послідовність завдань і поступове ускладнення матеріалу.

Комплексність. Залучення кількох видів діяльності (мовленнєвої, когнітивної, моторної) для формування мовленнєвих навичок. Корекційна робота включає одночасну роботу над розвитком мовлення, мислення, емоційно-вольової сфери, моторики та соціальних навичок.

Актуалізація мотивації. Робота має бути організована таким чином, щоб підвищувати інтерес до навчання, спілкування та саморозвитку. Використання ігрових форм, цікавих тем та похвали сприяє формуванню позитивного ставлення до процесу корекції.

Забезпечення емоційного комфорту. Підтримання сприятливої та доброзичливої атмосфери під час занять допомагає знизити напруження, страх і сприяє відкритості молоді до корекційної роботи. Це дозволяє зменшити емоційні бар’єри та підвищити ефективність занять.

Активна соціалізація. Залучення молоді до комунікативних ситуацій, що наближаються до реальних умов, сприяє адаптації до навколишнього середовища. Важливо створювати умови для розвитку соціально-поведінкових навичок та мовленнєвого етикету.

Спираючись на принципи, визначимо завдання корекційної роботи з молоддю з СНМ. До таких відносимо, по суті, перефразовані критерії та показники сформованості.

1. Сформувати бажання та готовність молоді до комунікативної взаємодії, пробудити інтерес до мовленнєвої діяльності та бажання взаємодіяти з оточуючими.

2. Розширити знання про структуру мовлення, збільшити словниковий

запас та сформувати навички правильного використання лексичних і граматичних одиниць.

3. Розвинути здатність будувати логічно зв’язані висловлювання, дотримуватись граматичних правил, контролювати інтонацію відповідно до змісту та емоційного забарвлення.

4. Сприяти адаптації в соціальному середовищі, навчити дотримуватися правил мовленнєвого етикету та забезпечити адекватні невербальні реакції у відповідь на поведінку співрозмовника.

5. Підтримувати розвиток емоційної стійкості, впевненості та самоконтролю під час комунікації, працювати над координацією рухів та невербальними комунікативними вміннями.

Поступово виконуючи поставлені завдання досягнемо основної мети – підвищення рівня сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення.

Як зазначає О. Гаяш [29], організація корекційно-розвивальної роботи з молоддю з системним недорозвиненням мовлення (СНМ) вимагає дотримання певних вимог для забезпечення ефективності процесу. Спробуємо визначити основні вимог до організації такої роботи.

1. Дотримання індивідуального підходу, а саме – розробка індивідуальних програм роботи з урахуванням рівня сформованості мовленнєвої компетентності, психоемоційних особливостей, мотиваційних та поведінкових характеристик кожного учасника. Вибір методів та матеріалів, що відповідають особистим потребам, можливостям і темпам засвоєння нової інформації.

2. Систематичність і регулярність занять. Заняття мають проводитися на регулярній основі, з урахуванням необхідності закріплення та поступового ускладнення навичок. Потрібно дотримуватися плану та програми, що передбачає поетапний розвиток кожного компонента мовленнєвої компетентності.

3. Послідовність і поступовість. Завдання повинні подаватися від простих до складних, щоб уникнути перевантаження та забезпечити успішність на

кожному етапі. Поступовий перехід до складніших мовленнєвих завдань дає можливість зберігати впевненість у власних силах і підвищує мотивацію до подальшого навчання.

4. Комплексний підхід. Корекційно-розвивальна робота повинна включати як мовленнєвий розвиток, так і розвиток інших важливих навичок (когнітивних, емоційно-вольових, соціально-поведінкових). Важливо поєднувати мовленнєві завдання з вправами на розвиток уваги, пам’яті, мислення, дрібної моторики та емоційної регуляції.

5. Створення сприятливого емоційного середовища. Заняття мають проходити у доброзичливій та підтримуючій атмосфері, що сприяє відкритості молоді до спілкування і знижує рівень тривожності. Важливо підтримувати емоційний контакт з учасниками, забезпечувати комфорт та зворотний зв’язок під час занять.

6. Мотиваційна підтримка і заохочення. Використання різних засобів мотивації: ігрові форми роботи, позитивне підкріплення, заохочення, нагороди за досягнення, похвала. Залучення молоді до тем і завдань, які викликають у них інтерес, для підтримки активної участі у процесі роботи.

7. Використання спеціальних методик і прийомів. Застосування методик, розроблених спеціально для роботи з молоддю з мовленнєвими порушеннями, наприклад, логопедичних вправ, вправ на розвиток моторики, рольових ігор та інтерактивних технік. Використання сучасних мультимедійних технологій (інтерактивних дошок, аудіо- та відеоматеріалів) для підвищення ефективності занять.

8. Забезпечення соціалізації та адаптації до соціального середовища. Створення умов для розвитку навичок комунікації в умовах, наближених до реальних, щоб молодь могла використовувати здобуті навички в повсякденному житті. Організація групових занять, що допомагають розвивати навички соціальної взаємодії та сприяють соціалізації.

9. Врахування вікових особливостей. Важливо адаптувати завдання та форми роботи до вікових особливостей молоді, їхніх інтересів і потреб.

Матеріали та методи роботи повинні відповідати віковому рівню учасників, щоб забезпечити доступність і зрозумілість завдань.

10. Забезпечення зворотного зв’язку та моніторинг прогресу. Регулярне оцінювання результатів корекційної роботи з метою моніторингу змін та адаптації програми відповідно до досягнень і труднощів учасників. Надання зворотного зв’язку учасникам про їхній прогрес, що стимулює подальшу роботу та сприяє підтримці інтересу до занять [28; 29].

Визначені методичні основи корекційної роботи з формування комунікативно-мовленнєвої компетентності дозволили схематично розробити програму корекційної роботи з формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з СНМ.

Мета програми – розвиток та корекція комунікативно-мовленнєвої компетентності у молоді з системним недорозвиненням мовлення через формування мотиваційних, когнітивних, мовленнєво-операційних та соціально-поведінкових компонентів.

Завдання:

1. Розвинути мотивацію до спілкування та ініціативність у мовленнєвій діяльності.

2. Сформувати основні знання про структуру мовлення, розширити словниковий запас та навички вживання граматичних конструкцій.

3. Підвищити мовленнєву компетентність, розвинути навички побудови логічних висловлювань і володіння інтонацією.

4. Поліпшити навички соціальної взаємодії, невербальної комунікації та дотримання мовленнєвого етикету.

Етапи корекційної роботи.

Діагностичний етап.

Визначення початкового рівня сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності за допомогою діагностичних методик для кожного критерію. Формулювання індивідуальних цілей та завдань корекційної роботи на основі результатів діагностики.

Корекційно-розвивальний етап.

Проведення корекційних занять для розвитку кожного компонента компетентності відповідно до рівня сформованості.

Закріплювально-контрольний етап.

Контроль сформованості компетентності після корекційної роботи, закріплення результатів, визначення подальших рекомендацій.

Корекційні заходи за критеріями.

1. Мотиваційний критерій.

Мета – розвиток інтересу до спілкування, активізація ініціативи та формування позитивного ставлення до мовленнєвої взаємодії.

Методи та заходи.

Ігрові вправи: використання ігор, які потребують ініціювання комунікації, наприклад, ігри в парах або в групі, рольові ігри.

Інтерактивні бесіди: обговорення цікавих для учасників тем, які спонукають їх висловлювати думки та ділитися враженнями.

Ситуаційне моделювання: створення ситуацій, у яких учасники повинні ініціювати розмову, задавати питання, розповідати про себе.

Позитивне підкріплення: похвала, нагороди та стимулювання за активність у спілкуванні, що сприяє розвитку зацікавленості.

2. Когнітивний критерій.

Мета – розширення словникового запасу, формування знань про мовленнєві структури, вміння правильно використовувати мовні одиниці.

Методи та заходи.

Вправи на розширення словникового запасу: підбір синонімів, антонімів, вивчення нових слів, робота з картками.

Конструктивні вправи на побудову речень: завершення речень, складання речень за зразком, вживання нових слів у реченнях.

Аналіз мовленнєвих конструкцій: розбір текстів, вправи на вибір правильних граматичних форм, робота з типами речень (простими, складними).

Читання та обговорення текстів: читання коротких текстів з подальшим

обговоренням змісту, розбір структури тексту, питань до нього.

3. Мовленнєво-операційний критерій.

Мета – розвиток навичок побудови логічно послідовних висловлювань, правильного вживання граматики та синтаксису, інтонаційне забарвлення мовлення.

Методи та заходи.

Складання розповідей за картинками: учасники послідовно описують події на серії картинок, практикують логічне мовлення.

Інтонаційні вправи: завдання, де учасник читає або повторює фрази з певною емоційною інтонацією, наприклад, радісно, сумно, здивовано.

Ігри на побудову речень: вправи, в яких учасникам потрібно створювати речення з випадкових слів або на задану тему.

Переказ і драматизація: переказ прочитаного або переглянутого з акцентом на інтонацію, логічність та послідовність висловлювань.

4. Соціально-поведінковий критерій.

Мета – розвиток навичок підтримки комунікативного контакту, дотримання етикету в спілкуванні, адекватних невербальних реакцій.

Методи та заходи.

Рольові ігри з елементами етикету: ситуації, де потрібно привітати, попрощатися, вибачитися, подякувати, запитати дозволу.

Вправи на невербальне спілкування: завдання, де учасники використовують міміку, жести та візуальний контакт для передачі емоцій та настроїв.

Тренування в групі: ситуації групового спілкування, в яких учасники взаємодіють між собою, навчаються підтримувати розмову, ставити запитання.

Ігри на розпізнавання емоцій: вправи, де учасники повинні визначати емоційний стан інших людей за їх невербальними сигналами (обличчя, жести, поза).

Заключний етап. Моніторинг та закріплення.

Після завершення корекційної роботи проводиться повторна діагностика,

яка дозволяє оцінити прогрес та зафіксувати досягнуті результати. На основі отриманих даних складаються рекомендації для підтримки та подальшого розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності.

Ця програма дозволяє структурувати роботу з розвитку комунікативних навичок та формування мовленнєвої компетентності, враховуючи особливості та потреби кожного учасника.

Отже, основними методичними засадами корекційної роботи з формування комунікативно-мовленнєвої компетентності є дотримання принципів індивідуального підходу, системності та послідовності, комплексності, активної взаємодії та соціалізації. Індивідуальний підхід передбачає адаптацію методів та завдань до особистісних потреб, можливостей та рівня мовленнєвого розвитку кожного учасника. Принцип системності та послідовності забезпечує поступове, планомірне впровадження та закріплення комунікативних навичок, що дозволяє уникати перевантаження та забезпечити стабільний розвиток компетентності. Комплексний підхід спрямований на одночасний розвиток когнітивних, мовленнєвих та соціальних навичок, що дозволяє охопити всі аспекти мовленнєвої діяльності. Принцип активної взаємодії підкреслює важливість спілкування в умовах взаємодії з іншими людьми для розвитку навичок слухання, реагування та підтримання діалогу. Нарешті, принцип соціалізації забезпечує наближення завдань до реальних життєвих ситуацій, готуючи молодь до використання комунікативних навичок у повсякденному житті. Ці засади є основою для ефективної організації корекційно-розвивальної роботи з молоддю з системним недорозвиненням мовлення.

2.2 Методи та прийоми розвитку комунікативних навичок у молоді з СНМ

В цьому розділі ми спробуємо виокремити низку методів та прийомів розвитку комунікативних навичок мовлення. У самому загальному вигляді

розглянемо суто логопедичні методи, спрямовані на подолання мовленнєвих порушень; вправи для розвитку комунікативної взаємодії та соціальної компетентності, а також можливості використання інноваційних технологій у корекційній роботі з молоддю.

Логопедичні методи для молоді з системним недорозвиненням мовлення (спрямовані на корекцію та розвиток комунікативних навичок, формування правильної звуковимови, розширення лексико-граматичного запасу та вдосконалення соціальних умінь. Відповідно до даних провідних науковців [4; 5; 8] основні напрямки роботи наступні.

Артикуляційна гімнастика.

Вправи для зміцнення та розвитку м’язів артикуляційного апарату (язика, губ, щелепи). Ці вправи особливо важливі для молоді з СНМ, оскільки допомагають подолати труднощі з вимовою звуків і розвинути чіткість мовлення. Виконуються вправи на підвищення гнучкості язика, формування правильного положення губ і щелеп.

Логопедичний масаж.

Використовується для поліпшення м’язового тонусу артикуляційного апарату, зниження спазмів та покращення чутливості. Масажні техніки сприяють розслабленню або стимуляції м’язів обличчя та язика, що полегшує мовленнєву діяльність. Це важливо для молоді, у якої спостерігаються значні моторні порушення мовлення.

Формування правильної звуковимови.

Застосовуються техніки для постановки і закріплення правильних звуків у мовленні, автоматизації їх у словах, реченнях і зв’язному мовленні. Це включає демонстрацію правильного положення артикуляційних органів, вправи для розвитку слухового сприймання звуків та повторення звуків.

Дихальна гімнастика.

Вправи для розвитку правильного дихання під час мовлення, що сприяє чіткому контролю за голосом та інтонацією. Зокрема, використовується діафрагмальне дихання для підтримки плавності мовлення. Це може включати

вправи на вдих-видих через соломинку, надування кульок, розвиток координації дихання з мовленнєвим процесом.

Метод ритмізації мовлення.

Методика допомагає вирівняти темп, ритм і мелодику мовлення, що корисно для подолання таких порушень, як заїкання або рваний темп мовлення. Використовуються вірші, ритмічні вправи під музику, повторення ритмічних фраз, а також вправи з використанням метронома.

Формування фонематичного слуху.

Завдання на розвиток здатності розрізняти звуки мови, що особливо важливо для правильного сприйняття і відтворення слів. Вправи включають ігри на розрізнення схожих за звучанням слів, визначення звуків у словах, слухові диктанти.

Лексико-граматичні вправи.

Вправи на розширення словникового запасу та засвоєння граматичних правил, що включають вправи на підбір синонімів, антонімів, складання простих і складних речень, узгодження слів за відмінками та числами. Такі вправи сприяють формуванню навичок побудови зв’язного мовлення та логічного вираження думок.

Розвиток зв’язного мовлення.

Завдання на складання коротких розповідей, опис картинок, переказ текстів, що допомагає сформувати вміння послідовно та логічно викладати думки. Завдання передбачають вправи на формування структури висловлювань і розвиток здатності висловлювати свої думки чітко та зрозуміло.

Корекція темпу і ритму мовлення.

Використовуються методики для нормалізації темпу мовлення, що важливо при наявності заїкання чи надмірної повільності. Техніки включають вправи на «м’який старт», вправи з метрономом для розвитку постійного ритму мовлення, що допомагає зробити мовлення плавнішим.

Розвиток соціально-комунікативних навичок.

Вправи на розвиток невербальної комунікації (міміки, жестів), дотримання

мовленнєвого етикету (привітання, вибачення, дякування) та вміння слухати. Це важливо для соціальної адаптації, оскільки молодь з СНМ часто має труднощі у взаємодії з іншими людьми.

Мультимедійні та інтерактивні методи.

Залучення інтерактивних ресурсів, таких як комп'ютерні програми, відео та аудіоматеріали, допомагає зробити заняття більш цікавими та мотивуючими. Використання інтерактивних вправ дозволяє легше засвоювати матеріал у ігровій формі.

Рольові ігри та ситуаційне моделювання.

Моделювання реальних життєвих ситуацій (наприклад, «в магазині», «в кафе», «в лікарні») та виконання різних ролей допомагають молоді адаптуватися до соціальних умов. Цей метод сприяє розвитку комунікативних навичок та вміння використовувати мовленнєві навички в повсякденному житті.

Ці методи допомагають комплексно підійти до корекційної роботи, враховуючи потреби молоді з системним недорозвиненням мовлення. Використання цих методик дозволяє формувати правильну звуковимову, збільшувати словниковий запас, розвивати навички граматичної побудови речень та вдосконалювати соціально-комунікативну компетентність [5; 17].

Наступний блок – вправи для розвитку комунікативної взаємодії та соціальної компетентності у молоді з мовленнєвими порушеннями. Ці вправи допомагають покращити навички спілкування, розуміння соціальних норм та вміння адаптуватися у різних соціальних ситуаціях.

1. Рольові ігри.

«У магазині». Учасники розігрують ситуацію покупки товарів. Один виконує роль продавця, інший – покупця. Це допомагає розвивати навички запитування, ввічливого звернення та реагування на відповіді.

«На пошті». Імітація діалогу в поштовому відділенні. Один учасник – співробітник пошти, інший – відвідувач, який хоче відправити лист чи посилку. Рольова гра допомагає вчитися ставити питання і дотримуватися правил спілкування.

«На дні народження». Вправи на привітання, компліменти, ввічливе спілкування. Учасники вітають один одного, вчаться говорити приємні слова та проявляти позитивні емоції.

2. Ігри на емоційне вираження.

«Вгадай емоцію». Один учасник показує певну емоцію (радість, смуток, злість, здивування) за допомогою міміки та жестів, а інші намагаються її вгадати. Вправа допомагає краще розуміти невербальну комунікацію.

«Емоційний кошик». На початку заняття учасники обирають «емоцію дня» та виражають її через міміку та інтонацію. Наприкінці заняття вони можуть змінити свою «емоцію дня» та пояснити, чому вони так почуваються.

«Якби я був…». Учасники розповідають, як би вони почувалися в певній ситуації (наприклад, якщо б їм зробили подарунок, якщо б вони забули щось важливе). Це допомагає навчитися співпереживати та виражати емоції.

3. Вправи на підтримку діалогу.

«Запитання-відповідь» Один учасник ставить запитання, а інший відповідає. Після цього вони міняються ролями. Це допомагає вчитися підтримувати діалог, ставити питання, слухати співрозмовника та давати адекватні відповіді.

«Розкажи про свій день». Кожен учасник розповідає про події свого дня. Інші учасники мають задавати запитання, уточнювати деталі. Це розвиває вміння слухати та підтримувати діалог.

«Додай своє речення». Учасники по черзі додають одне речення, продовжуючи історію. Це допомагає розвивати навички активного слухання та послідовного висловлювання.

4. Вправи на дотримання правил етикету.

«Правила ввічливості». Учасники обговорюють різні ситуації та вирішують, які слова або дії є ввічливими (наприклад, як звертатися до людей, як вибачитися або подякувати).

«Привітайся та попрощайся». Учасники вітаються один з одним і прощаються, використовуючи різні форми привітання, включаючи невербальні

способи (рукостискання, усмішка).

«Будь чемним у черзі». Імітується ситуація очікування в черзі, де учасники навчаються дотримуватися особистого простору та правил ввічливості.

5. Вправи на розвиток невербальної комунікації.

«Покажи жестами». Один учасник демонструє певну дію (наприклад, кличе когось, вказує напрямок), інші відгадують, що він хоче сказати. Це допомагає краще розуміти значення жестів у спілкуванні.

«Зроби, як я». Один учасник показує певні жести або міміку, а інші намагаються її повторити. Це розвиває здатність розуміти і відтворювати невербальні сигнали.

«Візуальний контакт». Учасники дивляться один на одного протягом кількох секунд без слів. Це допомагає розвинути вміння встановлювати та підтримувати зоровий контакт.

6. Ситуаційне моделювання.

«В екстремальній ситуації». Учасники обговорюють, як вони діяли б у різних незвичних ситуаціях (наприклад, якщо хтось загубився, якщо виникла суперечка). Це допомагає навчитися приймати рішення та шукати вихід із ситуації.

«Розв’язання конфліктів». Обговорення та моделювання конфліктних ситуацій, навчання знаходити компроміси та приймати конструктивні рішення. Наприклад, «хтось зайняв твоє місце» або «хтось узяв твої речі без дозволу».

«Допомога другу». Ситуації, у яких хтось потребує допомоги, допомагають формувати вміння співпереживати та пропонувати підтримку. Це може бути обговорення або рольова гра.

7. Вправи на розвиток навичок активного слухання.

«Слухай і повтори». Один учасник розповідає коротку історію, інші мають повторити її в деталях. Це допомагає розвинути уважність і навички слухання.

«Слухай і відповідай». Один учасник розповідає про певну ситуацію, а інші ставлять уточнюючі питання. Це допомагає краще розуміти співрозмовника і висловлювати інтерес до його слів.

«Слухай і коментуй». Після прослуховування історії інші учасники можуть висловити свою думку або додати щось від себе. Це розвиває вміння висловлювати своє бачення ситуації та виявляти інтерес до чужих історій.

8. Командні вправи для розвитку взаємодії.

«Знайди спільне». Учасники в групі шукають спільні риси чи інтереси (наприклад, улюблені види спорту, музика). Це сприяє взаємному порозумінню і допомагає встановлювати дружні відносини.

«Будуємо разом». Учасники разом створюють певну конструкцію з кубиків або інших матеріалів. Це розвиває навички командної роботи та взаємодії.

«Спільне вирішення завдання». Група повинна вирішити певне завдання, наприклад, скласти пазл або вирішити логічну головоломку. Це сприяє розвитку співпраці та вміння домовлятися.

Ці вправи допомагають молоді з мовленнєвими порушеннями розвивати комунікативні навички, соціальну компетентність та здатність адаптуватися у соціальному середовищі, що є важливою частиною їхньої повноцінної інтеграції в суспільство.

Наступною важливою складовою корекції є використання інноваційних технологій у роботі з молоддю. По-перше, такі технології в умовах війни в Україні значно покращують взаємодію з молоддю. По-друге, привабливість ІКТ технологій сприятиме кращому результату корекційної роботи.

Використання інноваційних технологій у корекційній роботі з молоддю з мовленнєвими порушеннями значно підвищує ефективність та привабливість занять. Ці технології сприяють мотивації, інтерактивності та гнучкості у навчальному процесі. Окреслимо основні технології, які можна використовувати в роботі з молоддю.

Інтерактивні дошки, які дозволяють демонструвати аудіо- та відеоматеріали, інтерактивні завдання, мультимедійні презентації. Завдяки своїй інтерактивності вони дають можливість молоді активно брати участь у виконанні завдань на дошці. Доцільно використання інтерактивної дошки для виконання завдань на розвиток звуковимови, розширення словникового запасу, вправ на

розуміння тексту або розвиток навичок письма та читання.

Комп’ютерні програми та логопедичні додатки – спеціальні програми для логопедії, такі як «Звукарик», «Логопед 3D» або «Articulation Station», пропонують інтерактивні вправи для розвитку артикуляції, дихання, слухової уваги та фонематичного сприймання. Такі програми можуть використовуватися для постановки звуків, автоматизації вимови, розширення словникового запасу та розвитку граматичних навичок. Вони дозволяють молоді практикувати завдання самостійно або під наглядом фахівця.

Системи додаткової та альтернативної комунікації, які включають спеціальні планшети або додатки, які дозволяють молоді з важкими мовленнєвими порушеннями використовувати символи та картинки для спілкування. Вони дають змогу виражати свої потреби та бажання через інтерфейси з піктограмами та текстовими підказками. Такі системи допомагають молоді з обмеженими мовленнєвими можливостями розвивати комунікативні навички, навіть якщо вони не можуть користуватися вербальною мовою.

Мультимедійні презентації та відеоуроки дозволяють використовувати яскраві візуальні матеріали для пояснення лексико-граматичних правил, показу мовленнєвих вправ або демонстрації ситуацій комунікації. Відеоуроки корисні для розвитку розуміння мовлення та зв’язного мовлення. Молодь може переглядати навчальні відео з моделями правильної вимови, прикладами ситуацій соціальної взаємодії або сюжетами, які вчать реагувати в різних комунікативних ситуаціях.

Віртуальна та доповнена реальність, які створюють занурення у віртуальне середовище або доповнюють реальне середовище інтерактивними елементами, що сприяє активній взаємодії з матеріалом. У віртуальному середовищі молодь може тренуватися в різних соціальних ситуаціях (наприклад, «похід до магазину», «спілкування з друзями»), а AR-додатки можуть використовуватися для практичних завдань з розпізнавання предметів, назв об’єктів та виконання інструкцій.

Платформи для відеозв’язку (наприклад, Zoom, Google Meet тощо) та

спеціалізовані онлайн-платформи для логопедів дозволяють організувати дистанційні корекційні заняття, проводити інтерактивні вправи, спільні перегляди матеріалів, презентацій та роботу з інтерактивними вправами. Дистанційні заняття дозволяють молоді, яка не може відвідувати логопеда особисто, займатися корекційною роботою. Відео-зв'язок також підходить для тренування соціальних навичок і невербальної комунікації.

Інтерактивні ігри дозволяють в ігровій формі засвоювати нові слова, тренувати вимову, розвивати пам'ять, увагу та логічне мислення. Вони мотивують молодь до навчання завдяки цікавим сюжетам і змаганню. Логопедичні ігри та тренажери можна використовувати для корекції звуковимови, формування граматичних навичок, розширення словникового запасу та розвитку комунікативної компетентності.

Лексичні та граматичні тренажери дозволяють практикувати нові слова, вирази та граматичні конструкції за допомогою інтерактивних завдань та вправ. Це корисно для молоді з обмеженим словниковим запасом та труднощами в граматиці. Тренажери допомагають закріплювати знання нових слів, вивчати структуру речень, розвивати навички побудови зв'язного мовлення та правильної вимови.

Спеціальні мобільні додатки по типу «Мовний розвиток», «Логопед вдома», пропонують серії вправ на звуковимову, граматику, інтонацію, розвиток мовленнєвої активності. Вони дозволяють користувачам практикуватися будь-де і в будь-який час. Додатки допомагають тренувати звуковимову, граматику та словниковий запас в ігровій формі, що особливо зручно для самостійної роботи вдома.

Сучасні науковці відмічають певні переваги використання інноваційних технологій у корекційній роботі [31; 32]:

Підвищення мотивації та інтерес. Яскраві зображення, інтерактивність, можливість працювати в ігровій формі значно підвищують інтерес до занять.

Гнучкість і доступність. Молодь може виконувати завдання у зручний час, працюючи з додатками або тренажерами навіть поза заняттями.

Можливість індивідуального підходу. Технології дозволяють адаптувати завдання під рівень розвитку та потреби кожного учасника.

Розширення можливостей комунікації. Інтерактивні технології дають змогу молоді розвивати навички спілкування навіть у випадках обмежених мовленнєвих можливостей.

Інноваційні технології стають невід'ємною частиною корекційної роботи, допомагаючи зробити її більш ефективною, доступною та різноманітною.

Таким чином, у процесі корекційної роботи з молоддю з системним недорозвиненням мовлення важливо використовувати різноманітні логопедичні методи, вправи для розвитку комунікативної взаємодії та інноваційні технології, що дозволяють підвищити ефективність навчання. Логопедичні методи, такі як артикуляційна гімнастика, логопедичний масаж, вправи на розвиток фонематичного слуху та корекція темпу мовлення, спрямовані на подолання специфічних мовленнєвих порушень і забезпечують фізіологічну базу для формування правильної звуковимови та структури мовлення. Вправи для розвитку комунікативної взаємодії та соціальної компетентності, включаючи рольові ігри, ситуаційне моделювання та вправи на розвиток соціальних навичок, допомагають молоді адаптуватися до соціального середовища та навчитися ефективно взаємодіяти з іншими людьми, дотримуючись правил мовленнєвого етикету.

Використання інноваційних технологій у корекційній роботі додає процесу навчання інтерактивності, підвищує мотивацію та дозволяє молоді отримувати зворотний зв'язок у реальному часі. Інтерактивні дошки, комп'ютерні програми, мобільні додатки, а також технології віртуальної та доповненої реальності значно розширюють можливості корекційного процесу, дозволяючи адаптувати навчання до потреб кожного учасника. Поєднання традиційних логопедичних методів з інноваційними технологіями та вправами на розвиток соціальних навичок формує комплексний підхід, який сприяє не лише покращенню мовленнєвих характеристик, але й розвитку соціальної компетентності та інтеграції молоді з СНМ у суспільство.

2.3 Комплексний підхід у роботі з молоддю з СНМ: роль педагогів, логопедів та психологів

Співпраця логопедів, психологів та педагогів є важливим компонентом у процесі формування мовленнєвих і комунікативних навичок у молоді з мовленнєвими порушеннями. Така співпраця дозволяє забезпечити комплексний підхід до навчання та розвитку комунікативної компетентності учнів, об'єднуючи логопедичну та педагогічну підтримку.

Основні аспекти співпраці логопедів і педагогів описує І. Самойленко [33], яка зазначає, що спільна діагностика та планування корекційної роботи суттєво підвищує якість корекції.

Логопеди, психологи та педагоги проводять спільну діагностику мовленнєвих порушень та оцінюють рівень комунікативної компетентності учнів. На основі результатів діагностики вони розробляють індивідуальні програми, враховуючи освітні цілі, вікові та психологічні особливості молоді.

Крім того, у своїй роботі логопеди застосовують спеціалізовані логопедичні методики (артикуляційна гімнастика, вправи на розвиток фонематичного слуху, корекція темпу мовлення), тоді як педагоги доповнюють їхні зусилля, створюючи сприятливі умови для розвитку мовлення на уроках. Педагоги можуть впроваджувати вправи, що сприяють розвитку словникового запасу, граматики, зв'язного мовлення та навичок соціальної взаємодії.

У класній кімнаті педагоги можуть використовувати вправи, рекомендовані логопедами, щоб залучати учнів до активного спілкування. Впровадження рольових ігор, групових дискусій та ситуаційного моделювання допомагає учням практикувати мовлення в реальних або наближених до реальних умовах, закріплюючи навички, над якими вони працюють на логопедичних заняттях.

Також велике значення має систематичний обмін інформацією. Регулярний обмін інформацією між логопедами та педагогами забезпечує своєчасне коригування навчальних підходів, враховуючи прогрес або труднощі

учня. Це дозволяє адаптувати програми та підходи, щоб досягти максимальної ефективності у розвитку мовленнєвих навичок.

Обов’язковою є підтримка поза логопедичними заняттями. Педагоги можуть закріплювати навички, здобуті під час логопедичних занять, у повсякденних освітніх ситуаціях. Вони можуть акцентувати увагу учнів на правильній вимові, дотриманні темпу та інтонації мовлення, а також практикувати мовленнєвий етикет.

Завдяки інтерактивним платформам і мультимедійним матеріалам логопеди та педагоги можуть створювати інтерактивні вправи, які одночасно сприяють як мовленнєвому, так і загальному когнітивному розвитку. Це також підвищує мотивацію учнів до навчання, адже інтерактивні технології дозволяють їм вчитися через гру та взаємодію.

Логопеди можуть проводити консультації для педагогів, ознайомлюючи їх з особливостями мовленнєвих порушень та методами їх подолання. Важливо, щоб педагоги розуміли, як саме працювати з учнями, які мають мовленнєві труднощі, та як створювати для них комфортне мовленнєве середовище.

Результатами співпраці логопедів та педагогів стають комплексний підхід, стійке закріплення навичок, соціальна адаптація молоді [34].

Комплексний підхід. Співпраця логопедів і педагогів забезпечує всебічний розвиток мовленнєвих та комунікативних навичок, оскільки учні отримують підтримку як на логопедичних заняттях, так і під час освітнього процесу.

Стійке закріплення навичок. Постійна робота над мовленнєвими навичками як у логопедичному кабінеті, так і в класі сприяє швидшому та стійкішому засвоєнню мовленнєвого матеріалу.

Соціальна адаптація. Завдяки поєднанню корекційної та освітньої діяльності учні з мовленнєвими порушеннями можуть краще адаптуватися до соціального середовища, отримуючи необхідні навички для повноцінного спілкування.

Співпраця логопедів, психологів та педагогів є важливим кроком у побудові ефективної системи корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на

успішний розвиток мовленнєвих і комунікативних навичок, що, своєю чергою, сприяє гармонійному розвитку особистості молоді з мовленнєвими порушеннями.

Як зазначають Н. Славіна [35], О. Столяренко [36], роль психолога в процесі корекційної роботи з молоддю з мовленнєвими порушеннями є незамінною, оскільки психологічна підтримка і супровід допомагають забезпечити комплексний підхід до розвитку мовленнєвих і комунікативних навичок. Психолог бере участь у всіх етапах корекційного процесу, від діагностики до закріплення результатів, сприяючи не лише мовленнєвому, але й особистісному розвитку молоді.

Науковці визначають такі основні ролі та функції психолога в корекційній роботі [36].

1. Психолог проводить психологічну діагностику, щоб визначити індивідуальні особливості молоді, рівень розвитку когнітивних, емоційних і соціальних навичок. Це допомагає виявити фактори, що можуть впливати на мовленнєві порушення, наприклад, підвищений рівень тривожності або знижену самооцінку. Діагностика допомагає адаптувати корекційну програму відповідно до індивідуальних особливостей кожного учня.

2. Психолог забезпечує підтримку емоційного комфорту, що особливо важливо для молоді з мовленнєвими труднощами, оскільки вони можуть відчувати тривожність, невпевненість або знижену самооцінку через свої мовленнєві особливості. Створення позитивної атмосфери під час занять допомагає знизити емоційну напругу і відкритись для навчання та спілкування.

3. Психолог допомагає коригувати поведінкові та емоційні труднощі, які можуть виникати у молоді з мовленнєвими порушеннями, наприклад, імпульсивність, невпевненість у собі, тривожність або страх перед комунікацією. За допомогою спеціальних технік і вправ психолог допомагає молоді навчитися керувати своїми емоціями, адекватно реагувати на різні ситуації і взаємодіяти з однолітками.

4. Психолог підтримує мотивацію до навчання та розвитку комунікативних

навичок, підбираючи завдання, які відповідають інтересам молоді та забезпечують досягнення позитивних результатів. Важливо заохочувати молодь до навчання, демонструючи їм, що вони здатні досягти успіхів, навіть якщо початково їм було важко справлятися з певними завданнями.

5. Психолог допомагає молоді навчитися взаємодіяти з іншими, підтримувати розмову, адаптуватися до нових соціальних ситуацій і правил поведінки. Ці навички є важливими для соціальної адаптації, особливо для молоді з мовленнєвими порушеннями, яка може відчувати труднощі в соціальних взаємодіях. Робота над розвитком невербальних навичок (міміка, жести) та правил мовленнєвого етикету також сприяє успішній соціальній адаптації.

6. Психолог працює з батьками молоді, надаючи їм підтримку і рекомендації щодо розвитку комунікативних навичок і самостійності дітей. Це включає рекомендації щодо способів заохочення мовленнєвої активності, управління емоціями та підтримки комунікативної впевненості. Консультації з батьками допомагають узгодити зусилля вдома та на заняттях, що сприяє більш стійкому розвитку навичок.

7. Психолог підтримує зв’язок з логопедами та педагогами для узгодження навчальних і корекційних методів, обговорення досягнень і труднощів кожного учня. Завдяки співпраці, фахівці можуть розробляти комплексні підходи для вирішення індивідуальних проблем, пов’язаних із розвитком мовлення та комунікативних навичок.

8. Психолог може використовувати сучасні технології, такі як інтерактивні програми, мобільні додатки для розвитку соціальних та емоційних навичок, біофідбек та інші методики, які сприяють емоційній стабілізації і зміцненню комунікативної мотивації [32; 36].

Психологічна підтримка забезпечує гармонійний розвиток не тільки мовленнєвих, а й емоційно-вольових, соціальних і когнітивних навичок. Фахівець в галузі психології допомагає знизити стрес та тривожність, пов’язані з мовленнєвими труднощами, що сприяє відкритості до спілкування та навчання.

Робота з розвитку комунікативних навичок та соціальної компетентності допомагає молоді інтегруватися у суспільство, розвивати вміння взаємодіяти з оточуючими.

Таким чином, психолог є важливим учасником корекційного процесу, оскільки забезпечує емоційну підтримку, мотивує молодь до розвитку і співпрацює з іншими фахівцями для досягнення цілісного розвитку мовленнєвих та комунікативних навичок.

Ще одним важливим моментом корекційної роботи з молоддю є міждисциплінарний підхід до роботи з молоддю з мовленнєвими порушеннями, який передбачає тісну співпрацю різних фахівців, таких як логопеди, психологи, педагоги, соціальні працівники та лікарі. Такий підхід забезпечує комплексний вплив на всі аспекти розвитку, що є особливо важливим для молоді з мовленнєвими порушеннями, оскільки дозволяє враховувати не лише мовленнєві, але й психологічні, соціальні та фізичні особливості.

Основні елементи міждисциплінарного підходу – спільна діагностика та оцінка стану молоді. Міждисциплінарна команда проводить всебічну діагностику для визначення рівня мовленнєвого, психологічного, соціального та фізичного розвитку молоді. Логопед проводить діагностику мовленнєвих навичок, психолог досліджує емоційний стан і соціальні навички, лікар оцінює стан здоров’я та можливі фізіологічні причини порушень мовлення [38]. Це дозволяє розробити індивідуальний план корекції, враховуючи всі аспекти розвитку молодої людини.

На основі діагностичних даних кожен фахівець визначає свої цілі та завдання, які входять у загальну корекційну програму. Логопед працює над формуванням правильної звуковимови, розширенням словникового запасу, педагог допомагає у розвитку комунікативних та соціальних навичок, психолог підтримує емоційний стан і мотивує до роботи. Такий підхід дозволяє синхронізувати роботу всіх фахівців і забезпечити цілісний розвиток комунікативних навичок.

Крім того, фахівці регулярно обмінюються інформацією про досягнення,

труднощі та зміни у стані молоді. Це дозволяє своєчасно вносити корективи в корекційну програму та адаптувати її відповідно до нових потреб. Логопед може повідомити педагога та психолога про успіхи в мовленнєвій сфері, психолог – про емоційні зміни, а лікар – про можливі фізіологічні обмеження або потреби [4; 9].

Міждисциплінарна команда працює з батьками, надаючи їм рекомендації для підтримки корекційного процесу вдома. Психолог навчає батьків методам позитивної мотивації, логопед – правильній артикуляції та мовленнєвим вправам, а лікар – догляду та фізіологічній підтримці. Співпраця з батьками дозволяє забезпечити узгодженість роботи вдома та під час занять, що сприяє швидшому та стабільнішому розвитку навичок.

Також міждисциплінарна команда може використовувати інноваційні технології, такі як інтерактивні дошки, логопедичні програми, мобільні додатки та техніки біофідбек, які забезпечують синергетичний ефект у корекційній роботі. Логопедичні програми та інтерактивні вправи можуть бути доповнені психологічними вправами на саморегуляцію, що забезпечує гармонійний розвиток як мовленнєвих, так і емоційно-вольових навичок [14].

Команда фахівців регулярно зустрічається для оцінки прогресу молодої людини, аналізу досягнень та обговорення можливих змін у стратегії. Це дозволяє адаптувати програму, виходячи з досягнень та потреб. Командний підхід забезпечує злагоджену та ефективну корекційну роботу, що базується на чіткій координації дій кожного спеціаліста.

До переваг міждисциплінарного підходу можна віднести комплексність і цілісність (міждисциплінарний підхід дозволяє врахувати всі аспекти розвитку молоді, охоплюючи мовленнєві, когнітивні, емоційні, соціальні та фізичні потреби); індивідуалізацію (завдяки об’єднанню знань і зусиль фахівців можна створити індивідуальну корекційну програму, яка відповідає особливостям і потребам кожного учня); підтримку в реальному середовищі (командна робота дозволяє впроваджувати корекційні заходи не лише на заняттях, але й у повсякденному житті молоді, що сприяє більшій соціальній адаптації та

інтеграції); ефективність та стійкість результатів (завдяки узгодженості зусиль усіх фахівців результат корекційної роботи є більш стійким, а досягнення – довготривалими).

Науковці зазначають роль кожного фахівця у міждисциплінарній команді [26]:

Логопед – розвиває звуковимову, фонематичний слух, словниковий запас, граматичні навички та забезпечує корекцію мовленнєвих порушень.

Психолог – працює над розвитком мотивації, впевненості, зниженням тривожності та розвитком соціальних навичок.

Педагог – підтримує закріплення мовленнєвих навичок у навчальному процесі, допомагає розвивати комунікативні вміння та адаптує навчальні матеріали до можливостей учня.

Лікар (невролог, педіатр) – оцінює фізичний стан, визначає можливі причини мовленнєвих порушень та надає медичну підтримку при необхідності.

Соціальний працівник – допомагає організувати соціальну підтримку, сприяє залученню молоді до соціальних програм, адаптує їх до життя в суспільстві.

Таким чином, міждисциплінарний підхід до роботи з молоддю з мовленнєвими порушеннями є ключовим для забезпечення комплексного та ефективного розвитку комунікативної компетентності. Такий підхід дозволяє врахувати всі аспекти особистості та потреб молоді, забезпечуючи узгодженість корекційної роботи, підтримку в повсякденному житті та адаптацію до соціального середовища. Синергія роботи різних фахівців сприяє не лише подоланню мовленнєвих труднощів, але й формуванню емоційної стійкості, соціальної компетентності та впевненості у собі.

На основі проведеного дослідження розроблено практичні рекомендації для педагогів і логопедів, які сприятимуть ефективному формуванню комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення:

1. Індивідуалізація корекційної роботи. Рекомендується розробляти

індивідуальні плани корекційної роботи з урахуванням рівня мовленнєвого розвитку, особистих потреб і психологічних особливостей молоді. Використовувати діагностичні інструменти для визначення сильних і слабких сторін учня, що дозволяє адаптувати вправи та завдання відповідно до його особливостей.

2. Поєднання традиційних та інноваційних методів. Педагогам і логопедам варто використовувати традиційні методи (артикуляційна гімнастика, логопедичний масаж, вправи на фонематичний слух) у поєднанні з інноваційними технологіями, такими як комп'ютерні програми, інтерактивні дошки, мобільні додатки. Інтерактивні технології сприяють підвищенню мотивації до навчання, дозволяють проводити корекційні заняття в ігровій формі, що робить процес навчання цікавим та ефективним.

3. Використання міждисциплінарного підходу. Співпрацюйте з іншими фахівцями, такими як психологи, педагоги, соціальні працівники та лікарі, щоб забезпечити комплексний вплив на розвиток молоді. Педагогам варто враховувати рекомендації логопедів і психологів щодо підтримки мовленнєвої активності учнів на уроках і сприяння соціальній адаптації.

4. Застосування ігрових та рольових методів. Використовуйте рольові ігри, соціальні моделювання, ситуаційні вправи для розвитку комунікативних навичок у соціальних контекстах. Наприклад, моделювання ситуацій «в магазині», «на пошті», «спілкування з друзями» тощо. Рольові вправи сприяють розвитку мовленнєвого етикету, допомагають знижувати тривожність у комунікативних ситуаціях та сприяють формуванню соціальної компетентності.

5. Створення сприятливого емоційного середовища. Педагогам і логопедам важливо підтримувати доброзичливу атмосферу під час занять, де молодь почуватиметься комфортно і безпечно. Похвала та позитивне підкріплення є ключовими для формування мотивації до участі в заняттях. Важливо відзначати навіть невеликі досягнення учнів, що сприяє розвитку впевненості в собі.

6. Розвиток соціальних і невербальних комунікативних навичок. Включайте вправи для розвитку невербальної комунікації, такі як тренування

міміки, жестів, інтонації та зорового контакту. Це допоможе молоді з мовленнєвими порушеннями краще розуміти невербальні сигнали співрозмовників та адекватно виражати свої емоції. Проводьте вправи на розвиток навичок активного слухання та емпатії, що важливо для соціальної взаємодії та формування навичок підтримки діалогу.

7. Рекомендації для домашніх завдань та підтримка з боку батьків. Рекомендується надавати батькам рекомендації для закріплення мовленнєвих навичок вдома. Це можуть бути прості завдання для практики звуковимови, лексико-граматичних вправ, читання та обговорення текстів. Важливо залучати батьків до процесу корекційної роботи, пояснюючи їм значення позитивної мотивації, підтримки та створення мовленнєво активного середовища вдома.

8. Постійний моніторинг прогресу та адаптація методик. Рекомендується проводити регулярний моніторинг прогресу молоді, використовуючи об’єктивні критерії оцінки сформованості мовленнєвої компетентності. Педагогам і логопедам варто вносити корективи у програму занять на основі результатів моніторингу, адаптуючи завдання для досягнення максимально ефективних результатів.

Ці рекомендації спрямовані на створення комплексної системи підтримки, яка допомагає молоді з мовленнєвими порушеннями розвивати комунікативні навички, впевненість у собі та здатність до соціальної взаємодії.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було теоретично обґрунтовано зміст, форми та методи формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молоді з системним недорозвиненням мовлення та виконано поставлені завдання.

1. Визначено сутність поняття «комунікативно-мовленнєва компетентність», яка полягає в здатності молоді ефективно та відповідно до соціальних норм спілкуватися з оточенням, використовуючи вербальні та невербальні засоби комунікації. Вона охоплює вміння адекватно висловлювати свої думки, розуміти інших і взаємодіяти в різних соціальних ситуаціях, що є важливим для повноцінної інтеграції у суспільство.

2. Особливості системного недорозвинення мовлення у молоді вказують на складність цього порушення, яке проявляється в обмеженому словниковому запасі, труднощах у формуванні граматичних структур та недостатньому розумінні мовленнєвих норм. Це зумовлює необхідність спеціального підходу до формування мовленнєвої компетентності, який враховує індивідуальні особливості та рівень розвитку мовлення кожного.

3. Традиційні та інноваційні підходи до логокорекційної роботи з молоддю з системним недорозвиненням мовлення забезпечують комплексний підхід до формування комунікативних навичок. Традиційні методи, такі як артикуляційна гімнастика, логопедичний масаж та вправи на розвиток фонематичного слуху, доповнюються сучасними технологіями, такими як комп’ютерні програми, інтерактивні додатки тощо. Це поєднання сприяє підвищенню ефективності корекційної роботи, залучає молодь до активної взаємодії та мотивує їх до розвитку мовленнєвих навичок.

4. Міждисциплінарний підхід є ключовим у формуванні комунікативно-мовленнєвої компетентності, оскільки дозволяє об’єднати зусилля логопедів, психологів, педагогів та інших фахівців. Завдяки цьому підходу забезпечується всебічна підтримка молоді, що враховує мовленнєві, емоційні та соціальні

аспекти розвитку, а також сприяє узгодженій корекційній роботі в різних сферах життєдіяльності.

5. На основі проведеного дослідження розроблено практичні рекомендації для педагогів і логопедів щодо формування комунікативно-мовленнєвої компетентності у молоді з системним недорозвиненням мовлення. Рекомендації включають використання індивідуальних та групових форм роботи, залучення інтерактивних технологій, впровадження рольових ігор, а також створення сприятливого емоційного середовища, що сприяє успішному засвоєнню мовленнєвих навичок.

Отже, результати дослідження підтверджують важливість комплексного, міждисциплінарного підходу до корекційної роботи з молоддю з системним недорозвиненням мовлення, який забезпечує поєднання традиційних та інноваційних методів. Це сприяє ефективному розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності, що є важливим для соціальної інтеграції та особистісного розвитку молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березовська Л. Використання освітньо-ігрових технологій у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників. *Наукові записки. Серія : педагогіка*. 2020. № 1. С. 137-144.
2. Соняк Н. Л. Дидактичні умови формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі роботи з текстом : дис. …канд. пед. наук, 13.00.09 «Теорія навчання». Тернопіль. 2018. 247 с.
3. Костолович Т. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання фонетики й орфоепії : дис. … канд. пед.наук. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)». Рівне. 2019. 280 с.
4. Баранець І. В. Формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією : дис. … доктора філософії. 016 «Спеціальна освіта». Київ, 2022. 309 с.
5. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : автореф. дис. … док. пед. наук 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)». Херсон, 2012. 46 с.
6. Мелешко Л. В. Формування мовленнєвої компетентності учнів 5–6 класів в ігровій діяльності на уроках української мови : дис. … канд. пед. наук 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)». Київ, 2018. 262 с.
7. Баранець І.В., Пахомова Н. Г. Особливості комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. 2020. Вип. 39. С. 19-24. URL : http://surl.li/odkxli
8. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : монографія. Київ : ДІА, 2016. 304 с.

9. Брушневська І. М. Формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п’ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення : дис. … канд. пед. наук 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 2018. 258 с.
10. Боряк О. В. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку : дис. … док. пед. наук 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 2019. 547 с.
11. Chobanian A., Boriak O., Kolyshkina A. Chebotariova E. Preschoolers with Intellectual Disabilities: Research in Communicative Competence. *Brain-Broad Research In Artificial Intelligence And Neuroscience.* 2022. Vol. 39. P. 347-361. URL : https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000935025400021
12. Vincheh M., Mirzaei A., Roohani A. A cognitive diagnostic approach to IELTS speaking test: unveiling the subskills and test-takers’ perceptions. *Language Testing In Asia*. 2024. Vol. 14. URL : https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001330076600001
13. Kavanagh E.Whitehouse J. Waller B. M. Being facially expressive is socially advantageous. *Scientific Reports.* 2024. Vol. 14. URL : https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001249273400013
14. Orap M. O. Constructing of the model of speech development of the young school age children. *Psycholinguistics*. Vol. 7. P. 52-59.
15. Deal L. V., Haas W. H. Hearing and the development of language and speech. *Folia Phoniatrica Et Logopaedica*. 1996. Vol. 48. P. 11-116. URL : https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:A1996UX43900002
16. Benlloch M. Z., Fernández A. Y., Mérida J. F. C. Relationship between speech perception and production skills and morphosyntactic development in Spanish-speaking children with Speech Sound Disorders. R*evista De Investigacion En Logopedia*. 2021. Vol. 11. URL : https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000715302400003
17. Колодич О. Б. Формування мовленнєвої компетентності як засобу

соціально-психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку в сучасному суспільстві. *Наука і освіта*. 2009. Вип. 10. С. 194-197.

18. Павленко О. Формування мовленнєвої компетентності старшокласників в умовах неформальної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2022. Вип. 29. С. 180-185.
19. Крикун В. Ю. «Комунікативна компетентність» і «воля до влади»: аспекти взаємодії. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2019. № 1 (29). С. 49-54.
20. Журавльова Л. С. Особливості мовленнєвого розвитку молодших школярів: психолого-педагогічний аспект. *Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи»* (м. Коломия, 30 листопада 2017 р.). С. 90-96. URL : http://surl.li/wlaqnl
21. Дяченко В. А. Теоретичні підходи до розуміння психологічного благополуччя особистості. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2012. URL : http://surl.li/fdbcoz
22. Боряк О. В. До проблеми визначення системного недорозвинення мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2015. Вип. 29. С. 21-27. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2015_29_6
23. Літвінова О. В. Мовленнєва діяльність – психолінгвістична проблема. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. № 23. С. 34-37.
24. Лопатинська Н. А. Трансдисциплінарний підхід до вивчення системних порушень мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2016. Вип. 7(1). С. 216-226. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2016_7%281%29__23
25. Гаврилова Н. С., Верхогляд Г. В. Порівняльна характеристика особливостей недорозвитку фонематичних процесів у першокласників з порушеннями

мовлення та у розумово відсталих дітей. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2011. Вип. 2. С. 25-33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2011_2_5

26. Рібцун Ю. В. До проблеми вивчення загального недорозвинення мовлення в дітей молодшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми сучасної логопедії.* 2007. Вип. 2. С. 29-32.
27. Голуб В., Голуб Н. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь у дітей молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. Вип. 1. С. 171-182.
28. Гриньова М. В., Губарь О. Г. Формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в інклюзивному навчальному середовищі основної школи : навч.метод. посіб. Полтава : Астрая, 2021. 273 с.
29. Гаяш О.В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2016. 120 с.
30. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник ; за заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
31. Дрозд Л. Види сучасних інноваційних технологій в логопедичній роботі. 2023. URL : http://surl.li/nzkhiu
32. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти : монографія ; за наук. ред. д. пед. н., проф. Л. З. Ребухи. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 143 с.
33. Самойленко І. Система сучасних форм співпраці вчителя-логопеда з батьками у процесі корекційної роботи. *Логос. Мистецтво педагогічної думки.* 2019. № 4. URL : https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-

7064/article/view/215

34. Швець О.І., Швець Б. Б. Специфіка організації роботи логопеда в навчально–реабілітаційному центрі. *Інноваційна педагогіка*. 2011. Вип. 14. С. 34-42.
35. Славіна Н. С. Психологічне консультування : навчально-методичний посібник. Кам’янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. 180 с.
36. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
37. Мушкевич М. І., Чагарна С. Є. Основи психотерапії : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 420 с.
38. Черниченко Л. Театралізовані ігри, як засіб корекції мовленнєвих та комунікативних навичок у дітей з мовленнєвими порушеннями. *Вісник Освітньо-наукового центру сімейно-центрованих практик*. 2023. Вип. 2. URL : http://surl.li/kkahvd
39. Чекан О. І. Міждисциплінарний аналіз розвитку зв’язного мовлення дітей дошкільного віку з аутистичними порушеннями. *Inclusion and Diversity*. 2024. №4. С. 24-29.
40. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ : Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.
41. Тарасун В. В. Аутологія : теорія і практика : підручник. Київ : Вадекс, 2018. 590 с.
42. Бачина О. В. Інтегративний підхід до корекційно-розвиваючої діяльності вчителя-логопеда ДНЗ. *Логопед*. 2009. № 1. С. 12-17.
43. Сак Т. Організація навчання школярів із затримкою психічного розвитку різних психолого-педагогічних типів. *Особлива дитина : навчання і виховання*. 2017. № 1. С. 13-20.
44. Логопедія : підручник ; за ред. М.К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 672 с.
45. Галущенко В. І. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Актуальні питання*

корекційної освіти. 2022. URL : http://surl.li/xbgcsy